

שבת הארץ

עם

תוספת שבת

הלכות שביעית

מאת

הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

עם הוספות מכת"ק

תוספת שבת, מקורות, ציונים והערות

נכתבו ונערכו בס"ד ע"י צוות מכון התורה והארץ

כרך ראשון: מבוא, פרקים א — ד

בהוצאת מכון התורה והארץ

אשקלון (כפר דרום תובב"א)

הנחיות למעיינים

בהקדמת "מכון התורה והארץ" (להלן), הורחב הענין בדבר טיבה של מהדורה זו. כאן נציין באופן תמציתי את הדברים הנצרכים לתשומת לב המעיין.

באופן כללי כל סוגי הטקסטים שבספר: הוגהו, תוקנו, פוסקו ונערכו מחדש. בכדי להקל על הקורא חולקו כל פסקאות הספר לראשי פרקים. ראשי פרקים אלו יופיעו לפני ההלכה מהרמב"ם.

כמו כן צוטט המשפט מהרמב"ם עליו מוסכים דברי הרב זצ"ל, או דברי המכון ב"תוספת שבת".

למרות שמעל כל סוג טקסט צויין שמו, כגון: רמב"ם, שבת הארץ, תוספת שבת וכו' ראינו צורך להבליט כל סוג טקסט בכתב המיוחד לו. להלן יפורטו דברים אלו.

א. רמב"ם

נוסח הרמב"ם נדפס במהדורתנו עפ"י נוסחאות כתבי-יד, למעט הפיסוק שבמהדורתנו נערך מחדש. כמו כן יש לציין שבכתבי היד חלוקת ההלכות נעשתה לפעמים באופן שונה מהמהדורות הנפוצות. במהדורה זו נשארה חלוקת ההלכות עפ"י המקובל, אך במקום שבכתבי היד סומנה הלכה חדשה – צויין אצלנו הדבר בפסקה חדשה. טקסט הרמב"ם מופיע בסוג כתב הקרוי "וילנא".

ב. ציטוט רמב"ם

בכדי להקל על הלומד הובא לפני כל פסקה של "שבת הארץ" או "תוספת שבת" – ציטוט מהרמב"ם השייך לתוכן הפסקה. ציטוט הרמב"ם הובא בכתב "וילנא מוקטן".

ג. שבת הארץ

לשון הרב זצ"ל בשבת הארץ: פוסקה והוגהה מחדש עפ"י הכת"י, וחולקה לפסקאות שונות. השתדלות מירבית ניתנה לכך שדברי הרב ישארו בצביונם. מסיבה זו לא הועברו פסקאות מהלכה להלכה, וכמו כן לא הוקדמה פסקה לחברתה אף בתוך ההלכה עצמה. במקומות מועטים שבהם היה הכרח להוסיף על לשון הרב זצ"ל, הובאו הדברים בכתב של "תוספת שבת", או בסוגריים מרובעות.

כמו כן נפתחו רוב ראשי התיבות בכדי להקל על הלומד. שבת הארץ הובא בכתב בולט.

ד. כת"י"ק

במקומות רבים ישנם שינויים בין שבת הארץ הנדפס לבין כת"י"ק של הרב זצ"ל, ואכזהמ"ל בסיבת הדבר. במהדורה זו הובאו רק תוספות ושינויים עניינים ונצרכים.

**יוצא לאור בסיוע משרד המדע,
התרבות והספורט - מינהל התרבות
המחלקה למכוני מחקר תורניים**

כל הזכויות שמורות

טל' 08-6847325

פקס' 08-6847055

דוא"ל mahon@inter.net.il

אינטרנט www.toraland.org.il

"חיש", דפוס וכריכה, רמלה.
צילום ולוחות "פרנק" ירושלים.

תוספות אלו הובאו בכתב שונה הקרוי "מרים".

לפעמים הובאו תוספות אלו רק בהערות, וצויין שם שזוהי תוספת מכי"ק.

ה. תוספת שבת

תוספת שבת נערכה ע"י חברי "מכון התורה והארץ", ומטרתה להביא נושאים נוספים השייכים להלכה ברמב"ם. כמו כן הובאו שם דעות נוספות שלא נזכרו בשבת הארץ.

דגש רב הושם על ייחוס הדעה לאומרה, ופעמים רבות נכתב: יש מי שמשמע מדבריו וכדו', להדגיש שאין הענין מוחלט לגמרי.

שמות בעלי הדעה לא צוינו בטקסט למעלה, כדרכו של הרב זצ"ל, אלא הובאו רק בהערות.

תוספת שבת הובאה בסוג כתב הקרוי "נרקיס".

ו. הערות ומקורות

חלק נכבד בהוצאת מהדורה זו היה חיפוש מקורות לדברי הרב זצ"ל, וכן מקורות הדנים בדבריו.

בהערות הובאו בעיקר מקורות הדעות ותמצית סברותיהם בענין. כאשר ישנה תוספת חשובה שאינה נוגעת לגוף הענין צויינה הפניה לעיון. הדגשות בתוך ההערות של חברי המכון הובאו בכתב "מרים".

כמו כן שולבו בתוך ההערות מקורות מהרצי"ה, עי' להלן אות ז.

ז. מקורות הרצי"ה

במהדורת שבת הארץ הישנה הופיעו מקורות הרצי"ה בצד החיצוני של העמ'. אות הסימון להערה סומנה בטקסט בתחילת

המשפט.

במהדורה זו שולבו מקורות הרצי"ה בתוך ההערות, אך בהדגשת אות הסימון וההערה עצמה שציין הרצי"ה — בכתב הקרוי "פרנק בולט". כמו כן הובאה אות הסימון של הערת הרצי"ה בתחילת ההערה ב"ציון עילי". לדוגמה: 12. קיא* 7.*

ט. הקדמה, מבוא, פרק ט, קונטרס אחרון

חלקים אלו של הספר נדפסו במתכונת המהדורה הישנה, למעט מספר דברים:

א. תיקוני דפוס מוכחים. תיקוני טעויות שבסוף הספר (במהדו' הישנה) הוכנסו במהדורה זו לגוף הספר.

ב. הערות הרצי"ה זצ"ל מכת"ק על "שבת הארץ" (נדפסו גם ב"ניצני ארץ" ו), נדפסו מתחת לטקסט בכתב "מרים", בכדי להבדילם מההערות הישנות שנדפסו מכבר.

י. הוספות חדשות

להשלמת מהדורה זו ראינו לנכון להוסיף מספר הוספות חשובות לתועלת הלומד:

1. עוללות שביעית — מאמרו של הרצי"ה זצ"ל שנתפרסם בסיני תש"ה, הדן במישרים בספרנו.
2. רשימת הספרים והמקורות — ברשימה זו לא נכללו ספרים ידועים כדוגמת מפרשים על הש"ס והשו"ע.
3. לוח ר"ת וקיצורים.
4. מפתח נושאים מפורט, הכולל כשלושת אלפים ערכים. המפתח כולל רק את שמונת הפרקים הראשונים של ההלכות. (לא נכללו במפתח: הקדמה, מבוא, פרק ט, קונטרס אחרון).

נר ה' נשמת אדם

ספר זה מוקדש לזכרו של חברנו
הרב שמעון צבי בירן הי"ד
רבה של כפר דרום
שהשתתף בכתיבת הספר
ונרצח בידי בן עוולה בשערי מכון התורה והארץ
ביום כ"ד אייר תשנ"ב
ת . נ . צ . ב . ה .

תודתנו נתונה למכון הרצי"ה
ולמרן הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א
הרב הראשי לא"י וראש ישיבת מרכז הרב
שסייע בידנו להוצאת ספר זה לאור
והעמיד לרשותנו את כתי"ק של מרן הרב זצ"ל

תוספת שבת, ציונים, מקורות והערות נכתבו ע"י:

הרב יהודה הלוי עמיחי
הרב שמעון בירן הי"ד
הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל
הרב מרדכי גודמן
הרב אהוד אחיטוב

ביקורת ועריכה: הרב יעקב אפשטיין, הרב יהודה הלוי עמיחי
מפתח נושאים: הרב ברוך כהנא
עריכה סופית: הרב אברהם קוסמן

תוכן חלקי הספר

5-74	הנחיות, הסכמות והקדמות
75-177	הקדמה ומבוא ל"שבת הארץ" מאת הראי"ה קוק זצ"ל
179-716	הלכות שביעית פרקים א-ט
717-782	קונטרס אחרון סימנים א-כז
783-856	הוספות א-ה

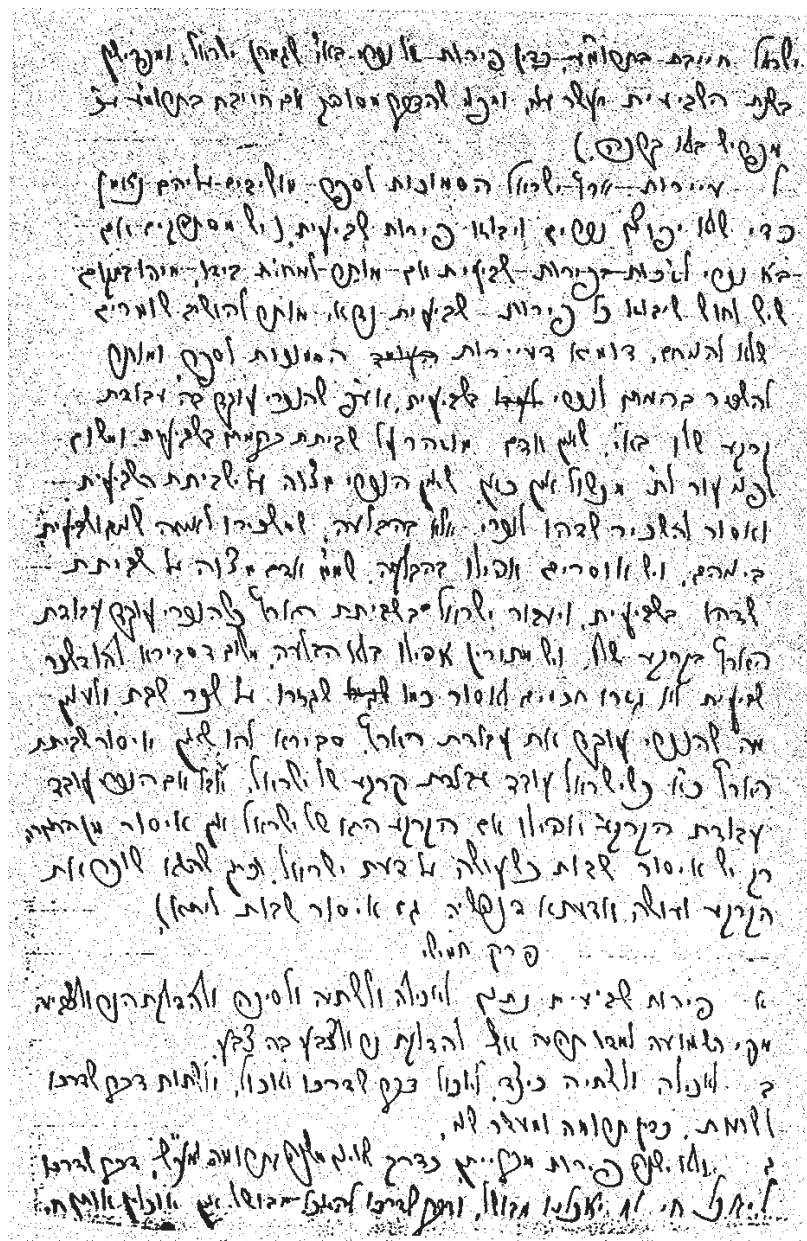
תוכן ענינים מפורט

הסכמות והקדמות

5	הנחיות למעיינים
43	הסכמת הרה"ג אברהם שפירא שליט"א
44	הסכמת הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א
45	הסכמת הרה"ג שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל
45	הסכמת הרה"ג בנימין זילבר שליט"א
46	הסכמת הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל
49	הסכמת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א
52	הקדמת מכון התורה והארץ
57	הקדמת הרצי"ה קוק זצ"ל למהדורה השלישית
59	הקדמת הרצי"ה קוק זצ"ל למהדורה השנייה
63	הקדמת הראי"ה קוק זצ"ל לשבת הארץ

מבוא

77	"וזאת למודעי"
	פרק א — משמעות סוגית הגמרא, שהלכה פסוקה כרבי ששביעית בזמן הזה דרבנן
79	
81	פרק ב — שיטת רש"י בהכרעה מהירושלמי

תצלום כתי"ק של מרן הראי"ה זצ"ל מתוך הספר שבת הארץ

- פרק ג — המשך בירור סוגיות הירושלמי בזה 89
- פרק ד — המשך בירור דברים בביאור הברייתות דתורת כהנים וספרי וישוב דברי בעל העיטור מתוך כך וסתם סוגית הגמרא כרבי 93
- פרק ה — שיטת הרמב"ם 98
- פרק ו — שיטת הראב"ד 103
- פרק ז — בירורם של דברי הראב"ד, שמנהג דורות האחרונים בקדושת שביעית הוא ממדת חסידות, השגת הרמב"ן על זה, ודברי הרמ"א עפ"י זה שאין מהם שום הוכחה לחלק בדין שמיטה בין כספים לקרקע 114
- פרק ח — בירור דבר השבועה האמורה בנחמיה י, שאינה מוציאה את חיוב השמיטה בזמן הזה מידי דרבנן 119
- פרק ט — המשך בירור דברים, שאין חומרא יתרה בתרומה בזמן הזה מצד חיוב השבועה, וגם בכלל אין להחמיר בה יותר מבשאר מילי דרבנן 132
- פרק י — מה שסומכין בשעת הדחק וצורך ציבור על יחיד כנגד רבים 140
- פרק יא — יסוד היתר המכירה אם יש קנין לנכרי להפקיע או לא, מחלוקת הב"י והמב"ט בדין קדושת שביעית בשל נכרים 144
- פרק יב — איסור "לא תחנם" במכירת קרקע לנכרי 157
- פרק יג — דין ההערמה במכירה לשנת השמיטה 163
- פרק יד — שינוי המצב בין דורות הראשונים לדורות האחרונים — בהיתר המכירה 167
- פרק טו — קדושת הארץ וקדושת המצוות 170

הלכות שביעית

תוכן פרק הרמב"ם המובא לפני תוכן ההלכות — מועתק מתוך ספרי הרמב"ם הנדפסים (הערת הרצ"ה קוק זצ"ל).
תוכן ההלכות — מאת המכון.

פרק א

יבאר מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית.
על איזו עבודה לוקה מה"ת.
אם נוטעין בשביעית אילן סרק.
אם שורין הזרעים בשביעית.

הדברים המותרים בשביעית.
משרבו האנשים אם מותר לזרוע בשביעית.
המעביר קוצים מארצו או הטומן לפת או צנון או לוף וכיוצא בהן.
בראשונה היו אוסרים ללקוט עצים ואבנים מתוך השדה.
הקוצץ אילן או ב' לעצים ואם קוצצין בתולת שקמה בשביעית

הלכה א

- א. מצוות עשה של שביתת הארץ בשביעית 179
- ב. השכרת שדות בשביעית 180
1. דעת האוסרים 180
2. דעת המתירים 181
- ג. חובת השביעית היא רק על העובד ולא על הבעלים 181
- ד. חובת השביעית היא על כלל ישראל 182
- ה. גרמא במלאכות שביעית 182
- ו. שניים שעשו פעולה כאחת 182
- ז. שותפות יהודי וגוי בשדה 183

הלכה ב

- א. חיפוי זרעים 183
- ב. דיני חרישה 184
- ג. זמירת כרם ושאר אילנות 185

הלכה ג

- א. גדרי אבות ותולדות ודיניהם 186
- ב. גידולי בית בשביעית 187
- ג. הגדרת בית לענין שביעית 188
- ד. שביעית בקרקע הקדש 189
- ה. שביעית בשדה הפקר 189
- ו. שביעית באדמת הציבור 190

הלכה ד

- א. העובד בקרקע כדרכו בכל השנים 190
- ב. חומר איסור נטיעה 191
- ג. הרכבה, הברכה ונטיעה בגוש 192

הלכה ה

- א. נטיעת אילן סרק 193
- ב. ייבול 195
- ג. פירוק 196
- ד. נטילת עלה מהאשכול 197
- ה. איבוק 197
- ו. עישון 198
- ז. זיהום להרחיק מזיקים 198
- ח. עבודה בגוף האילן 199
- ט. סיכת שמן לגיזום 200
- י. השקיה, זיבול 200
- יא. כריכה 201

יב.	קטימה	202
יג.	פיסוג	203
יד.	ניכוש	204
טו.	עשיית בתים	204
טז.	כיוון, אוקמי פירא	205
יז.	כיוון, צידוד	206
יח.	סיתות	207
יט.	ויתור	207
כ.	שימוט, הסרת קנים	207
כא.	שימוט, דילול קנים	208
כב.	זיהום, טיחת תאנה בטיט	209
כג.	גזומים שונים	209
כד.	האבקה	210
כה.	מלאכות נוספות	210
כו.	מלאכות מותרות	211
כז.	גדרי ההיתר לאוקמי	211
1.	אוקמי פירא	212
2.	אוקמי ואברויי כאחד	212
3.	תיקון נזק שכבר ארע	212
4.	הפרעה להתפתחות טבעית	212
5.	טיפול במזיק רחוק	213
6.	נזק לטווח ארוך	213
7.	הכנה למלאכה	213

הלכה ו

א.	הצתת קנים	214
ב.	לימוד חרישה	215
ג.	בדיקת זרעים	215
ד.	דין עצין בשביעית	216
ה.	שריית הזרעים	217
ו.	גידולי גג בשביעית	218
ז.	ספיחין שבראש הגג	218
ח.	צידת האישות	220

הלכה ז

א.	רפואת האילן בדרך טבעית ובדרך סגולית	221
ב.	גדרי עידור וחרישה	223
ג.	עידור בגפנים ובאילנות אחרים	223
ד.	קשקוש בזיתים	224
ה.	עידור בירקות	225

הלכה ח

א.	השקאה בבית הבעל	226
ב.	השקאה בבית השלחין	228
1.	כמות המים	228
2.	סיבת היתר ההשקאה	228
ג.	השקאה בשדה אילן	229
ד.	הרבעה בעפר לבן	229

הלכה ט

א.	עשיית עוגיות	231
ב.	אמת המים	232
ג.	מילוי הנקעים	233

הלכה י

א.	גדרי המלאכות המותרות	233
ב.	גדר ההיתר משום הפסד	235
1.	שיעור הנזק	235
2.	שכיחות הנזק	236
3.	סבירות הנזק	236
4.	הפסד דבר קיים	236
5.	צמצום בעשיית המלאכות	236
6.	נזק זמני	236
7.	נזק לגידולים של גוי	237
8.	הפסד הקרקע	237
ג.	פעולות הגנה שאינן מצמיחות	237

הלכה יא

א.	היתר זריעה משום אונס ממון	238
ב.	היתר זריעה משום סכנת נפשות	240
ג.	מגבלות בהיתר משום אונס ממון	240
ד.	היתר זריעה בארנוא מטעם שהשדה נחשבת של הנכרי	241
ה.	קדושת שביעית בגידולי היתר ארנוא	241

הלכה יב

א.	מבוא	242
ב.	הנוטע בשוגג בערב שביעית	242
ג.	הזורע ירקות בשביעית	243
ד.	דין הפירות בנוטע בשביעית	244

הלכה יג

א.	הקנס לחורש בשביעית	244
1.	קנס מחמת הכשר הקרקע לזריעה	245
2.	קנס מחמת חומר האיסור	245
3.	קנס במצב של אונס	246
ב.	הקנס למזבל בשביעית	246
ג.	על מי מוטל הקנס	246
ד.	דין הפירות	247
ה.	דין חכירת שדה מהנקנס	247
ו.	הקנס בזמן הזה	248

הלכה יד

א.	המעביר קוצים	249
ב.	המסקל אבנים	249

הלכה טו

א.	הטמנת לפת וצנונות	250
----	-------------------	-----

1.	המתירים הטמנה לכתחילה	251
2.	המתירים רק קיום הטמנה מהשנה השישית	252
ב.	צורת ההטמנה	252
ג.	הטמנת הלוף	253
ד.	מירוס באורז	254
ה.	כיסוח האורז	255

הלכה טז

א.	מהיכן מותר ללקט	256
ב.	המותר בלקיטה משדה חברו	257
ג.	ספיקות בלקיטת הגס	258
ד.	הגדרת דקים וגסים	258
ה.	ובלבד שלא ילקוט בטובה	259

הלכה יז

א.	בהמתו עומדת בתוך שדהו	259
ב.	כירתו מוכחת עליו	260
ג.	מקום ההיתר	260

הלכה יח

א.	קוצץ בטובה אצל חברו	261
ב.	מטרת הדילול	262
ג.	המחליק	263
ד.	דילול שני	264
ה.	תולדות שלא לתועלת הצמיחה	264
ו.	עקירת גדר לשימוש לשימוש בעצים	265
ז.	עקירת אילנות אחרים	266
ח.	כוונת הדילול	266
1.	סיכום דין מדל להלכה	266
2.	דילול במשתלה	267
ט.	כיסוי מקום העקירה	267

הלכה יט

א.	כוונת הביקוע	267
ב.	כיסוי בקע בשאר אילנות	268

הלכה כ

א.	גדר זמירה של תורה	269
ב.	הרחקת טפח בחיתוך	271
ג.	גדר היתר הזינוב	271
1.	המתירים זינוב כמלאכה דאורייתא	271
2.	המתירים זינוב כמלאכה דרבנן	273
3.	מלאכה שלא לתועלת האילן	274
ד.	מלאכות דאורייתא לאוקמי	275
1.	דעת המתירים	275
2.	דעת האוסרים	276

הלכה כא

א.	טעם היתר הקציצה	276
ב.	קציצה שלא כדרכה	277
ג.	הקוצץ אצל חברו	278

הלכה כב

א.	מקום הקציצה	278
ב.	מכירת בתולת השקמה	279
ג.	קשירת אילן שנפשח	279

פרק ב

יבאר שלא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית.

מאימתי מותר לעשות אשפה בשדהו.

וכמה שיעור האשפה.

אם הותר להוציא זבל מן הסהר של צאן לתוך שדהו.

ואם עשה דיר בתוכו.

אם יפתח אדם מחצב לתוך שדהו ואם פינה ממנו גדר אבנים גבוה עשרה.

ואם ימלא ויעפר פרצה שהיא סוגה בעפר ואם אסור לבנות גדר.

הלכה א

א.	פירוש מתוק	280
ב.	טעם היתר עשיית אשפה	281
ג.	איסור הוצאה לבית השלחין	281
ד.	מראית עין לעוברים ושבים	282
ה.	העמדה על פתח חצירו	283
ו.	קנס בשנה השמינית למוציא זבליו באיסור	284
ז.	על מי חל האיסור	284

הלכה ב

א.	העושה זבלו אוצר	285
ב.	איסור הוצאת הזבל לרשות הרבים	285
ג.	הוספת משפלות לאשפה	286
ד.	הוצאת אשפתות לאוצר	286
ה.	הוצאת דבר מועט לאשפה	287

הלכה ג

א.	הטיפול בערימת הזבל	289
ב.	מקומות שאין נראה כמזבל	289
ג.	שיעור הסלע	290
ד.	העמקה בשביעית	290

הלכה ד

א.	זמן הוצאת הזבל מהסהר	291
ב.	המדייר שדהו בכוונת זיבול	292

ג.	הוצאת הזבל מהסוהר	292
ד.	דיוור ביותר מהשיעור	293
ה.	עבודה ע"י בעלי חיים	293

הלכה ה

א.	גודל השדה הצריכה שיור	294
ב.	איכות מחיצות הסוהר	295
ג.	מספר סהרים בשדה אחת	295
ד.	הרווח הדרוש בין סוהר לסוהר	296

הלכה ו

א.	חציבה וגילוי מערב שביעית	296
ב.	המתכוון לתקן את הקרקע	297
ג.	שעור האבנים להיתר חציבה	298
ד.	כמות האבנים הניטלות	298

הלכה ז

א.	גודל האבנים	299
ב.	אלו אבנים מותר ליטול	299
ג.	פירוק גדר שאין בה השיעורים כראוי	300

הלכה ח

א.	לא מתכוון ומראית עין	300
ב.	לא מתכוון והתחיל מער"ש בגדר ובמחצב	301
ג.	פתיחת מחצב בשביעית	302
ד.	מחצב בינו לבין חבירו	302
ה.	מחצב פתוח מערב שביעית	303
ו.	השארת טפח במחצב	303
ז.	סלע הצף על גבי הארץ	304
ח.	דיון קבלן	304
ט.	נטילה וחציבה משדה של חבירו	305

הלכה ט

גודל האבנים הניטלות	306
---------------------	-----

הלכה י

א.	אבנים האסורות בסיקול	307
ב.	סיקול במקום שאינו ראוי לזריעה	308
ג.	סיקול בשדה חבירו	309

הלכה יא

א.	מילוי שטח בעפר	309
ב.	מדרגות לצורך עבודה בשדה	310
ג.	מדרגות לצורך שאיבת מים	310
ד.	בניית המדרגות משפסקו הגשמים	311
ה.	מחיצה לשמירת מים	312
ו.	נטילת אבנים לבניה	313
ז.	עפר על המדרגות	313

הלכה יב

א.	אסיפת אבני כתף	314
ב.	קבלן משדה של עצמו	315
ג.	מהו קבלן	315
ד.	דיון אבני כתף בזה"ז	316

הלכה יג

א.	תנאי ההיתר לבנית פרצה בשביעית	316
ב.	בנית פרצה בינו ובין חבירו	317

הלכה יד

א.	גדר בין שדהו לשדה חבירו ולרה"ר	318
ב.	צבירת עפר בשדהו	319

פרק ג

יבאר שעבודת הארץ שלושים יום סמוך לשביעית אסורה.

שדה אילן ושדה הלבן ומה הם ובזמן הזה עד אימת מותרין.

אם מותר לזבל השדות ולעבוד המקשאות והמדלעות.

הלכה א

א.	איסור תוספת שביעית	320
1.	הסוברים שתו"ש היא רק במלאכות המכינות לשביעית	320
2.	הסוברים שתו"ש היא רק במלאכות דאורייתא המכינות לשביעית, נטיעה בערב שביעית	321
3.	הסוברים שתו"ש היא אף במלאכות שאינן מכינות לשביעית	322
ב.	תוספת שביעית בזמן הזה	323
ג.	תוספת שביעית במוצאי שביעית	323

הלכה ב

א.	צרוף אילנות של ג' אנשים	324
ב.	צורת עמידת האילנות	326
ג.	חרישת קרקע גבוהה או נמוכה	326
ד.	פחות מג' אילנות	327
ה.	המרחק בין האילנות	327
ו.	כמות הפרי בכל אילן	328

הלכה ג

א.	אילנות סמוכים מאד	329
ב.	אילנות שאין ביניהם ארבע אמות	330
ג.	מרחק הפיזור	331
ד.	עד מתי חורשין כמלוא אורה וסלו	331

הלכה ד

- א. כמות הפירות מג' עד ט' אילנות 332
 ב. פיזור אילנות ונטיעות 333

הלכה ה

- א. 'אילנות או יותר 334
 ב. זמן חרישת שדה 'אילנות 334
 ג. פיזור הנטיעות 335
 ד. עד מתי חורשים עבור פחות מ'נטיעות 335
 ה. נטיעות העושות ככר 336

הלכה ו

- א. נטיעות העשויות שורה ומוקפות עטרה 336
 ב. חרישה למעלה מ'נטיעות 337
 ג. צרוף נטיעות ודלועין 338

הלכה ז

- א. גדר נטיעה 339
 ב. נטיעה הנראית כזקנה 339

הלכה ח

- א. אילן שדינו כנטיעה 340
 ב. טפח מצומצם 340

הלכה ט

- א. עידור, זיבול 341
 ב. מלאכות באילנות ובנטיעות 342
 ג. הצלה מנזק טבעי 345
 ד. קטימה, עשיית בתים 345
 ה. השקאה בתוספת שביעית 346
 ו. נטיעות ואילנות בתוספת שביעית 346

הלכה י

- א. פגים הנכנסים לשביעית 347
 ב. מלאכה בפירות שיצאו לשמינית 348
 ג. בניית מדרגות בשיטת 349

הלכה יא

- א. קליטה בפחות מארבעה עשר יום 350
 ב. קליטה בשביעית ובתוספת שביעית 351
 ג. סוף זמן נטיעת אילנות בערב שביעית 353
 ד. קליטה בירקות 353
 ה. מהי קליטה 354
 ו. על מי חל הקנס 354
 ז. נטיעת גוי ונטיעת ישראל בקרקע של גוי 354
 ח. הברכה והרכבה 354

פרק ד

יבאר מה הוא הנקרא ספיח.

ושלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה.

אם הספיחין אסורין ולמה אסורין.

ספיחים העולין בשדה בור עד מתי אסורין.

ספיחי שביעית ופירות שישית שנכנסו לשביעית.

דברים שזרעם לזרע או לירק.

הדברים שקיימם לזרע והוקשו קודם ר"ה.

לוף של ערב שביעית.

דין הפירות שיוציא האילן בשביעית איך יאספו אותם.

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית.

השביעית היכן נוהגת, ואם הוא בכל מין.

נכרי שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית.

הלכה א

- א. דין הפירות בשדה שנטיבה בשביעית 356
 ב. דיני שמור 357
 ג. העמיד כרי ודש בבקר 359
 ד. שיעור קוצר מעט 359

הלכה ב

- א. האוסרים ספיחים מהתורה 360
 ב. תחילת זמן איסור ספיחים 361
 ג. הנאה מספיחים 362

הלכה ג

- א. איסור לקיטת ספיחים 363
 ב. דין ירקות לענין קדו"ש וספיחים 364
 1. ירקות שעיקר גידולם בשיטת 364
 2. ירקות שאין דרך לזורעם 364
 3. ירקות שתחילת גידום בשיטת 365
 ג. לקיטת תבואה כעשבים 366
 ד. דעת הסוברים שאין בספיחים איסור אכילה 367
 ה. ספיחי כרוב וספיחי שאר מינים 367

הלכה ד

- א. ספיחי ארבע שדות 368
 ב. שדה בור 368
 ג. קדושת שביעית בספיחים המותרים 369
 ד. ספיחי שדה זרע 369
 ה. מקומות שאין בהם ספיחין 370
 ו. טיפול בשדות שאין דרך לזורען 370
 ז. ספיחי תבן ומאכל בהמה 370

הלכה ה

- א. עקירת ספיחין בשמינית 371
ב. אכילת בהמה בספיחין 372

הלכה ו

- א. ספיחין וקדו"ש בשמינית 373
1. ספיחין בשמינית 373
2. קדושת שביעית בשמינית 374
ב. ספיחין לאחר חנוכה 375
1. הסוברים שירקות ידועים מותרים מחנוכה 375
2. הסוברים שירקות ידועים אינם מותרים מחנוכה 375
ג. גידולי ספיחין 376

הלכה ז

- א. בצלים של שישית שיצאו לשמינית 377
ב. גדר היתר הספיחין "משיעשו כיוצא בהם" 378
1. תליה בהיתר של מוצאי שביעית 379
2. היתר מצד ריבוי ההיתר על האיסור 379
3. היתר מצד שאין חשש לעוברי עבירה 380
ג. אופן היתר קדושת שביעית בשמינית 380
ד. דין שאר הפירות 381
ה. היתר הירקות — מיד 381
1. המתירים מיד את כל הירקות 381
2. המחמירים בירקות המתקיימים 383
3. המחמירים גם בשאינם מתקיימים 383
ו. "משיעשה כיוצ"ב" וחנוכה 384
ז. בצלים שנעקרו ונשתלו בשביעית 384
1. בצלים של ששית 384
2. בצלים של שביעית 385

הלכה ח

- א. איסור הלוח במוצ"ש 386
ב. זמן "משירבה החדש" בלוח 387
ג. דין הלוח לעומת דין פירות וירקות 387
1. המבדילים בין "ריבוי החדש" ל"עשה כיוצ"ב" 387
2. המשווים "עשה כיוצ"ב" ל"ריבוי החדש" 388
ד. ירקות לחים ויבשים 389
ה. היתר ממין אחד על אחר 389
ו. היתר עפ"י שאלת חכם 389
ז. תרומות ומעשרות במוצאי שביעית 390
ח. מכירת פירות חו"ל ופירות גויים 390

הלכה ט

- א. קביעת השנה לענין שביעית 391
ב. הגדרת עונת המעשרות ושיעור "שליש" 392
ג. דין קטניות 394
ד. ראש השנה לאילנות לענין שביעית 394

הלכה י

- איסור ספיחין באילנות 395

הלכה יא

- א. גמר פרי 396
ב. גמר פרי בשישית 397
ג. רוב גידול בשישית וגמר פרי בשביעית 397
ד. זמן קביעת השנה באורז ודוחן 397

הלכה יב

- א. הגדרת ירק לעומת קטנית 398
ב. קדושת שביעית בירק ובאתרוג שצמחו בשישית 399
ג. איסור ספיחין בירקות 400
ד. גודל האתרוג המתחייב בתרו"מ 400
ה. קביעת השנה באתרוג 400
ו. אתרוג שגדל בשישית ובשביעית 401
ז. אתרוג היוצא משביעית לשמינית 401
ח. קדושת שביעית באתרוג שניטע למצוה 401
ט. דין פירות הדר 402

הלכה יג

- א. ראש השנה לאילנות לענין שביעית 402
ב. ירקות שנגמר גידולם בשביעית לענין קדושת שביעית 403
ג. זמן היתר ספיחין בירקות שלא נגמר גדולם בשביעית 403

הלכה יד

- א. גדר זרעו לזרע 404
ב. זרעו לזרע ונגמר ערב שביעית 405
ג. פול המצרי שתחילת גדולו בשישית 406
ד. זרעו לירק ולזרע 406

הלכה טו

- א. זרעו לירק ונלקט בשמינית 407
ב. עבר זרע בשביעית 407
1. האוסרים באכילה 407
2. המתירים באכילה 409
ג. זרעו לזרע ולירק 409

הלכה טז

- א. אלו בנות שוח אסורות 410
ב. תאנים פרסאות 411
ג. ביעור בבנות שוח 412
ד. בנות שוח ותאנים פרסאות שנקטפו לפני הזמן 412

הלכה יז

- א. זרעו לזרע או לירק 413
ב. ספיחין בבצל שאין כל גידולו בשביעית 414

הלכה יח

415	א. בדיקה "שהוקשו"
416	ב. דין התמרות
417	ג. דלועין שלא הוקשו לפני ר"ה
418	ד. עקירת ספיחין
419	ה. ירקות רכים
419	ו. הלוח והקינרס
420	ז. ספיחין בפקעות ובצמחים רב־שנתיים
421	ח. שימוש פירות שביעית בתור כלים

הלכה יט

421	א. עקירת לוח שגדל בערב שביעית
422	ב. לוח שצמח גם בשביעית
423	ג. הלוח ודומיו שגדלו במקום שאין זורעים שם
424	ד. ירקות שיש לעקור בשינוי

הלכה כ

425	א. האיסור בבצלים שצמחו בשביעית
426	ב. ביאור השחירו והוריקו
427	ג. שיעור הגידול ודינו של העיקר
427	1. הסוברים שהאיסור תלוי בגידול רוב
428	2. דינו של העיקר
428	3. הסוברים שהבצל כולו נאסר בכלשהו
428	ד. בצל נטוע מהשישית או מונח
429	ה. דיכת השרשים

הלכה כא

430	א. תערובת עיקר וגידולים
431	ב. תנאי היתר הבצלים בשמינית
431	1. המתירים ללא פעולה נוספת
431	2. המתירים ע"י פעולה לפני הנטיעה
432	3. המתירים ע"י פעולה לאחר הלקיטה

הלכה כב

433	א. אסיפת פירות
433	1. המתירים איסוף משומר ע"י שינוי
434	2. האוסרים בצירת משומר
434	ב. איסור קצירה ובצירה
435	ג. גדרי קצירה ובצירה
435	ד. בוצר לעבודת האילן
436	ה. איסור בצירה במחובר

הלכה כג

436	א. שינוי מקום ייבוש הפירות
437	ב. שנוי בלקיטה
437	ג. שינוי בצורת הכנת הפרי לייבוש
438	ד. שינוי בירק
438	ה. עשיית זיתים
438	ו. עשיית תאנים

הלכה כד

439	א. מצות ההפקר בשביעית
440	ב. הסג את שדהו
440	ג. זמן חובת ההפקר
441	ד. חובת הפקרת השדות בשביעית
441	ה. חיוב ההפקר בירקות המסופקים אם יכנסו לשמינית
442	ו. איסור אסיפת פירות שביעית
442	1. חומרת האיסור
442	2. פירות האסורים באיסוף

הלכה כה

443	א. התחלת מנין שנות שמיטה
443	ב. שביעית בזמן הזה
443	1. הסוברים שחיובה מדין תורה
444	2. הסוברים שחיובה מדרבנן
445	3. הסוברים שחיובה ממידת חסידות

הלכה כו

446	א. דין קזיב ואמנה עצמן
447	ב. קדושת שביעית בגבולות עולי מצרים
447	1. הסוברים שיש שם קדושת שביעית
448	2. הסוברים שאין שם דין ביעור
449	3. הסוברים שאין שם קדושת שביעית
449	4. המבדילים בין מקומות שונים
449	ג. איסור "נעבד" בגבולות עולי מצרים
450	ד. חרישה וזריעה בגבולות עולי מצרים
451	ה. דין מלאכות בתלוש
451	ו. עבודה בקרקע גוי

הלכה כז

452	א. עבודה בתלוש בסוריא
453	ב. שביעית בעמון ומואב
453	1. הסוברים שעמון ומואב הם אותם שטוהרו בסיחון
453	2. הסוברים שעמון ומואב הם אותם שלא טוהרו בסיחון

הלכה כח

455	א. מהו עבר הירדן
455	ב. קדו"ש וספיחין בעבר הירדן
456	1. הסוברים שאין משמעות לכיבוש עולי בבל בעבר הירדן
456	2. הסוברים שיש משמעות לכיבוש עולי בבל בעבר הירדן
456	3. הסוברים שאין קדו"ש וביעור בכיבוש עולי מצרים בעבר הירדן
457	4. הסוברים שאין קדו"ש בעל עבר הירדן

הלכה כט

458	א. מבוא: דיני שביעית בפירות נכרי בארץ ישראל
459	ב. ספיחים וקדושת שביעית בפירות נכרי בזמן הזה
459	1. דעת האוסרים
460	2. דעת המתירים

- ג. דין הפירות בשדות המושכרות לנכרי 462
 ד. פירות שביעית של נכרי לענין תרומות ומעשרות 462
 ה. קניית פירות נכרי הקדושים בקדושת שביעית 463
 ו. פסק ההלכה בפירות נכרי שגדלו בשביעית 464
 ז. גוי הזורע עבור ישראל 464

הלכה ל

- א. מניעת נכרים מליקח פירות שביעית 465
 ב. שמירה בעיירות המפוזרות בין הנכרים 466
 ג. השכרת בהמתו לנכרי בשביעית 466
 ד. השכרת שדה בשביעית לנכרי 467

פרק ה

יבאר שפירות שביעית מותר לאכול ולהנות מהם.

ואם ישנה מברייתן.

פירות שביעית אם מוציאין אותם לחו"ל ואם מאכילין לנכרי.

אם פוסקין לאשה פירות שביעית.

אם אוספין הפירות כשהם בוסר.

מאימתי מותר לאכול פירות האילן בשדה שביעית.

מאימתי קוצצין האילן.

אם מותר לרחוץ במרחץ שהסיקוהו בתבן שביעית.

דין הקליפין והגרענין שמותרין בתרומה לזרים.

הצורך תבלין של שביעית ונותן לתוך התבשיל.

הלכה א

- א. מצות אכילת פירות שביעית 469
 ב. צביעת כלים ובגדים 470

הלכה ב

- גדרי אכילה ושתיה של פירות שביעית 471

הלכה ג

- א. אכילת פירות שביעית כדרך אכילתם 472
 ב. דין שאריות אוכל מפירות שביעית 474
 ג. שתיית פירות שביעית לשם רפואה 475
 ד. שינוי פרי מברייתו 476
 ה. הפסד פירות שביעית 477
 ו. גרם הפסד פירות שביעית 479
 ז. עירוב פירות 479
 ח. שלב הפרי לחלות קדושת שביעית 480

הלכה ד

- א. איסור ביטול פירות שביעית בתרומה 481
 1. הסוברים שאיסור הביטול מפני הפסד פירות שביעית 482
 2. הסוברים שאיסור הביטול מפני הפסד התרומה 482
 ב. היתר ביטול מועט 482

הלכה ה

- מאכל אדם לבהמה 483

הלכה ו

- א. היתר סיכה בשביעית 484
 ב. איסור פיטום השמן 485
 ג. קניית שמן ערב בשביעית 485
 ד. סיכה לרפואה 486
 ה. סיכה במרחץ 487

הלכה ז

- א. אכילת פירות שביעית בטומאה 488
 ב. נטילת ידים לפירות שביעית 489
 ג. מוש מותר בשמן טמא 489
 ד. איסור סיכת כלים 489
 ה. סיכת הגוף האסורה 490

הלכה ח

- א. הדלקה בדמי שביעית 490
 ב. הדלקה אסורה 492

הלכה ט

- א. צביעה ממאכל בהמה ומתרופות 493
 ב. הכנת הצבע 493
 ג. צבע לסת"מ 494

הלכה י

- א. הנאה המותרת בפירות שביעית 494
 ב. מיני כבסים 495
 1. הסוברים שיש קדושת שביעית במיני כבסים אף שאין הנאתם וביעורם שוה 495
 2. הסוברים שיש קדושת שביעית במיני כבסים רק כאשר הנאתם וביעורם שוה 496
 3. הסוברים שאסור לכבס בחלק ממיני הכבסים 496
 4. הסוברים שאין קדושת שביעית במיני הכבסים 497

הלכה יא

- א. שימושי רפואה בפירות שביעית 497
 ב. קדושת שביעית בתרופות 499
 ג. קביעת ה"מיוחד לאדם" עפ"י מקום הגידול 499
 ד. פירות המיוחדים לאדם ולבהמה 500
 ה. מחשבת לוקח ומחשבת מוכר 501

- ו. איבוד מאכל בהמה לשימושי האדם 501

הלכה יב

- א. מאכל אדם שנעשה מאכל בהמה 503
 ב. החלפת מאכל בהמה במאכל בהמה 504
 ג. קניית ירק של גננים ושל בעלי בתים 505

הלכה יג

- א. גדרי האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל 506
 1. הסוברים שאיסור הוצאה מדין ביעור 507
 2. הסוברים שמותר להוציא לסחורה 507
 3. המתירים להוציא פירות שניטעו לצורך יצוא 508
 4. האוסרים הוצאת פירות שביעית לחו"ל בכל ענין 508
 ב. הוצאה מגבולות עולי בבל לגבולות עולי מצרים 509
 ג. איסור האכלת פירות שביעית לנכרים 509
 ד. האכלת שכיר 510
 ה. דיני אכסניא 510

הלכה יד

- מזונות האשה מפירות שביעית 511

הלכה טו

- א. גדר איסור אסיפת פירות בוסר 512
 ב. אכילת פירות שנאספו קודם זמנם 513

הלכה טז

- א. ביאור "משזירחו התאנים" 514
 ב. שאר הפירות לפני עונת המעשרות 515
 ג. שיעור "שליש" בזיתים 515
 1. הסוברים שהולכים אחר תשיעית מכמות השמן 515
 2. הסוברים שהולכים אחר שליש מכמות השמן 516
 3. הסוברים שהולכים אחר שליש הגודל 516
 4. הסוברים שהולכים אחר לוג לסאה 516
 ד. כתישה בשדה והכנסה לבית 517
 ה. עשיית מלוגמא מפגים 517
 ו. קטיפת פירות בוסר למטרות מיוחדות 518

הלכה יז

- א. קציצת אילנות משיתחיל לעשות פרי 519
 ב. קציצת אילנות לאחר שנגמרו פירותיו 520

הלכה יח

- א. "החרובין משישלשו" 521
 ב. "הגפנים משיגרעו" 522
 ג. "הזיתים משינצו" 522
 ד. קציצת אילן שאיננו מניב רובע הקב 522
 ה. שיעור "משיוציאו" בשאר אילנות 523

הלכה יט

- א. תבן וקש שניתנו בכר 524
 ב. סוגי תבן 525
 ג. תנור חדש שהוסק בתבן וקש 525
 ד. קדושת שביעית בתבן וקש לפני ואחרי רביעה שניה 525

הלכה כ

- א. רחצה במרחץ בחינם 527
 ב. אדם חשוב וכל אדם 528
 ג. התבן והקש שהסיקו בהם 529
 1. המעמידים בתבן וקש לאחר רביעה שניה 529
 2. המעמידים בתבן וקש לפני רביעה שניה 529
 ד. באיזה אופן חל איסור על אדם חשוב 530
 ה. מקרים בהם אסור לרחוץ 531

הלכה כא

- א. דיני קליפות בתרומה 532
 ב. קדושת שביעית בקליפות 532
 ג. דיני גרעינים בתרומה 533
 ד. קדושת שביעית בגרעיני פירות 533
 ה. דיני הקור 534

הלכה כב

- קדושת שביעית בתבלין לאחר השימוש 536

הלכה כג

- א. הפסד התבן והקש 537
 ב. פת שנאפתה בתנור שהוסק בתבן וקש 538
 ג. תבן וקש אחר רביעה שניה 538

פרק ו

יבאר שאין עושין סחורה בפירות שביעית.

ואם מכר מעט מה דין הפירות והמעות.

ודין איך מוכרין פירות שביעית.

פירות חו"ל שנכנסו לארץ.

ודין חומר בשביעית מבהקדש.

איך שביעית מתחללת.

דין דמי שביעית אם פורעין מהם את החוב.

החמרים העושין בפירות מלאכת שביעית האסורה.

הלוקח מהנחתום ככר בפונדיין.

ואם אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה.

הלכה א

- א. מכירת "דבר מועט" 539
 1. המתירים "דבר מועט" ללא תנאי נוסף 540
 2. המתירים "דבר מועט" בצירוף דרכי היתר אחרות 540
 3. המתירים כמות מרובה 541
 ב. גדר איסור סחורה 541
 ג. דעת המתירים כשהוא לוקט ואחר מוכר 543
 1. דעת המתירים 543
 2. כמות המכירה ומקומה 544
 3. קניה ומכירה לשם רווח 544
 4. הלוקט ומוכר בהבלעה 544
 5. סחורה בהבלעה 545
 6. לקט לעצמו והותר 546
 ד. הדעות החולקות 546
 1. המקילים בקניה לצורך אכילה 546
 2. המחמירים בלוקט ומקילים בלוקט 546
 3. האוסרים בין בלוקט ובין בלוקח 547
 4. מקום מכירת המותר 547
 5. מכירה בשותפים ובאחים 548
 ה. מכירה באקראי 548
 ו. על מי חל איסור סחורה 548
 ז. קידושין בפירות שביעית 549
 ח. סחורה בפירות גוי 549

הלכה ב

- א. צביעה בשכר 550
 ב. צביעה בטובת הנאה 551
 ג. ירקות־שדה 552

הלכה ג

- א. טעם האיסור למדוד 554
 ב. גדר איסור מדידה 555
 ג. מדידה בשינוי 556

הלכה ד

- א. צורת האגידה 556
 ב. דרכים אסורות במדידה 557

הלכה ה

- א. מדידת פירות חו"ל 558
 ב. מדידת פירות נכרים 559

הלכה ו

- תפישת קדושת שביעית בדמים 560

הלכה ז

- א. דינים בחילול הפירות 561
 ב. תפיסת דמים לאחר הביעור 561

- ג. ביטול דמי שביעית ברוב 562

הלכה ח

- א. דרך מקח ודרך חילול 563
 ב. חילול דמי שביעית בפרוטה 563

הלכה ט

- חילול על בעלי חיים 564

הלכה י

- א. פריעת חוב בדמי שביעית 565
 ב. פדיון שבויים בדמי שביעית 566
 ג. נתינה דמי שביעית לחבר עיר 567
 ד. צדקה בדמי שביעית 567
 ה. גמילות חסדים בדמי שביעית 567
 ו. קניית דבר שאינו מאכל 568
 1. האיסור לכתחילה 568
 2. הדין בדיעבד 569
 ז. חילול הדמים בדבר שאינו מאכל 569
 1. צורת החלול 569
 2. תוקף החילול 569
 ח. קרבנות בדמי שביעית 571
 ט. שותה יין בדמי שביעית 572
 י. חליפין בפירות שביעית 572
 יא. קניית פירות שביעית בדמי שביעית 573

הלכה יא

- א. שכר עבודה מדמי שביעית 573
 ב. מתנת חנם לאומן 574
 1. המתירים מתנה במקום שכר עבודה 574
 2. האוסרים מתנה במקום שכר עבודה 575
 ג. קניית מים בפירות שביעית 575
 ד. תשלום בעד המים או העבודה 576
 ה. עבר וקנה מים 576

הלכה יב

- א. שכירת פועל לספיחין 577
 ב. פועל שהביא כמות מרובה 578
 1. הקונסים בפעולת איסור 578
 2. התולים את הקנס בגובה השכר 578
 ג. תנאים בהיתר שכר הפועל 579
 ד. איסוף ע"י אחרים 579

הלכה יג

- טעם הקנס בחמרים 580
 1. במלאכת איסור 580
 2. במלאכת היתר 581

הלכה יד

- א. נתינת ככר תמורת פירות שביעית 581
 ב. תנאי ההיתר לנתינת פירות שביעית בככר 582

הלכה טו

- א. אכילת פירות שביעית ברשות בעה"ב 584
 ב. קבלת תמורה בעבור פירות שביעית 585
 ג. קבלת פירות עבירה בשביעית 585

פרק ז

יבאר שפירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי.

אילן שעושה פירות ב' פעמים בשנה.

ואם מבערין הדמים.

ג' ארצות לביעור ושלוששתן חשובות כאחת לקצור פירות.

המוליך פירות ממקום שכלו מקום שלא כלו.

כלל אמרו בשביעית.

ואי זהו שעת ביעור העלין.

עד מתי יהיה אדם מלקט עשבים לחים בשביעית.

הקטף אין לו שביעית.

והכובש ורד שביעית בשמן שישית.

הלכה א

- א. הגדרת כלה מן השדה 586
 ב. חובת ביעור בדבר שהחיה אוכלת בשעת הביעור 587
 ג. כלה לחיה ולא לעופות 587
 ד. שיעור הכמות הנותרת בעץ כדי שיחשב לא כלה 587
 ה. התחשבות בפירות שאין בהם קדושת שביעית 587
 ו. ביעור בפירות גויים 588
 ז. באיזו שנה חלה חובת הביעור 588

הלכה ב

- ביעור במאכל בהמה 589

הלכה ג

- א. חלוקת מזון ג סעודות 590
 ב. מהות הביעור וגדריו 591
 1. הסוברים שהביעור הוא איבוד ושריפת הפירות 591
 2. הסוברים שביעור הוא הפקר ואיבוד 591
 3. הסוברים שביעור היינו הפקר והוצאה מרשותו 592
 4. הסוברים שחובת הביעור מדרבנן ומשמעותה הפקר 594
 ג. עבר ולא ביער 595

הלכה ד

- א. אכילה על הטפיחין 596
 ב. אכילה על המופקר 597
 1. הסוברים שאוכלים רק על המופקר 597
 2. הסוברים שאוכלים גם על השמור 597

הלכה ה

- א. ביעור באילנות העושים פעמיים בשנה 598
 ב. דין הסתוניות 599
 ג. ביעור באתרוג 599

הלכה ו

- א. חבית שהתחיל בה 600
 ב. ביעור באוצר בית דין 601
 ג. ביעור טעם פירות שביעית 601
 ד. כבוש כמבושל לענין ביעור 602
 ה. כבישת כמה מינים לכתחילה 602
 ו. בעור הטעם הבלוע בכלים 602

הלכה ז

- א. ביעור דמי מאכל בהמה 603
 ב. זמן הביעור בחליפי פירות שביעית 603
 ג. זמן ביעור דמי שביעית 604

הלכה ח

- א. חילול בדמים לאחר שעת הביעור 604
 ב. ביעור דמים על ידי הפקר 605
 ג. נתינת דמי שלוש סעודות 605

הלכה ט

- שלוש ארצות הביעור 605

הלכה י

- א. מספר הארצות לביעור 606
 ב. חלוקת ארצות יהודה הגליל ועבר הירדן המזרחי 607
 1. יהודה והגליל 607
 2. הסוברים שעבר הירדן הוא במזרח 607
 3. הסוברים שעבר הירדן הוא במערב 608
 ג. חלוקת ארצות בזמן הזה 609

הלכה יא

- א. ביעור בזמנים מיוחדים ולפירות מיוחדים 609
 1. הסוברים שחורבים זיתים ותמרים — דינם כאחד בכל א"י 609
 2. זמן הביעור בענבים וגרוגרות 610
 3. הסוברים שהביעור בחורבים זיתים ותמרים — מחולק לג' ארצות 610
 ב. פרטי זמני הביעור 611

- ג. זמן ביעור התבואה 611
 ד. אופן הביעור בספק 611
 ה. הסתמכות גידולי בית השלחין לענין ביעור 612
 ו. הגדרת הכילוי 612

הלכה יב

- א. המוליך פירות ממקום למקום 613
 ב. הוצאת פירות מא"י לחו"ל והעברתם ממקום למקום 614
 ג. החזרת הפירות למקומם הראשון 614
 1. בתוך הארץ 614
 2. מחו"ל לארץ 615

הלכה יג

- א. לוף השוטה והפקח 616
 ב. חלקי הלוף 617
 ג. מאכל אדם או בהמה על ידי הדחק 618
 ד. ביעור בדבר המתקיים בארץ 618
 ה. בגד שצבעו בצבע של שביעית 619

הלכה יד

- ביעור בדבר שאינו עומד לשימוש מסויים 620

הלכה טו

- א. קדושת שביעית וביעור בגרעינים וקליפות 622
 ב. ביאור הנץ 623

הלכה טז

- א. דין ביעור בעלים 624
 ב. היחס שבין העלים והלולים 625

הלכה יז

- א. לקיטת עשבים כשיבש המתק 625
 1. הסוברים שהאיסור מטעם הפסד 625
 2. הסוברים שהאיסור מטעם ביעור 626
 ב. זמני ביעור הלחים והיבשים 626
 ג. הגדרת לחים ויבשים 627
 ד. זמן רביעה שניה 627

הלכה יח

- כניסת עניים לפרדסות 628

הלכה יט

- א. ביעור וקדושת שביעית בורד כופר ולוטם 629
 ב. קדושת שביעית בקטף היוצא מהעץ 630
 ג. קדושת שביעית בבשמים 630
 ד. פרחים העומדים לנוי 630

הלכה כ

- א. שרף באילן סרק ואילן מאכל 631

- ב. שביעית בשרף ובעץ 631

הלכה כא

- א. שמן וורד הכבושים ביחד 632
 1. הסוברים שדין השמן תלוי בלחות הוורד 632
 2. הסוברים שהשמן נותן טעם בורד 633
 3. הסוברים שדין השמן תלוי בדינו של הורד בשעת הכבישה 633
 4. הסוברים שהדין ללוי בתכונת השמן ושעת הוצאת הורד 634
 ב. קדושת שביעית בורד שניטל מהשמן 634

הלכה כב

- א. ביעור טעם חרובים שנבלע בין 635
 ב. שיעור הביטול בתערובת שביעית 636
 1. האוסרים בכל שהוא — בין לפני הביעור ובין לאחריו 636
 2. האוסרים בכל שהוא רק לאחר הביעור 636
 3. האוסרים בכל שהוא דוקא לפני שעבר זמן הביעור 637
 ג. אופן הביעור בתערובת 637

פרק ח

יבאר שאסור לחזק ידי עוברי עבירה.

ומה הם הכלים שהאומן רשאי למכרן בשביעית.

אם מותר למכור אותם למי שאינו חשוד.

שמוכר היוצר כדים רבים בחו"ל לישראל.

אם מחזיקין ידי נכרים בשביעית.

אם אסור ליקח פירות שביעית מע"ה.

הלוקח לולב מע"ה בשביעית.

ומי הוא חשוד לעשות סחורה בשביעית.

החשוד על השביעית אם חשוד על המעשרות או בהיפך.

החשוד אם הוא נאמן שעל אחרים.

והכהנים אם חשודין בשביעית.

הפטמין והצבעונין אם לוקחין מורסן מכל אדם.

הלכה א

- א. מסייע ולפני עיוור 638
 ב. סיוע במלאכות דרבנן 639

הלכה ב

- א. הראיות הדרושות להגדרת חשוד 640
 1. הסוברים שנעשה חשוד על ידי קול 641
 2. הסוברים שנעשה חשוד על ידי עדות 641
 ב. תנאים נוספים להגדרת חשוד 641
 1. מספר הפעמים שיעבור להיקרא חשוד 641
 2. חשוד מכוח שייכות לציבור חשוד 642

- ג. מכירה והשאלה קודם שביעית 642
 ד. מכירת כלי עבודה לסוחר 643
 ה. התלייה במכירת כלים לחשוד 643
 1. תליה במידות שונות של הסתברות 643
 2. המבחינים בין מכשיל למסייע 643
 ו. מכירה סתמית ומכירה מפורשת 644
 ז. מסירת כלי עבודה בפריעת חוב 644
 ח. מוכר שאינו אומן 644
 ט. היתר למכור באופנים נוספים 644
 1. מכירה לעובד בהוראת היתר 644
 2. מכירת כלים לחשוד בחו"ל 645

הלכה ג

- א. תליה במלאכה מותרת 645
 ב. תליה בפירות נכרים 646

הלכה ד

- א. מכירה לאדם שאינו מוכר 647
 ב. מכירת כלים שאינם מצויים 647
 ג. מכירת כלים לאחר עונת העבודה 648

הלכה ה

- א. מכירה למי שעבר והביא כמות גדולה 649
 ב. טעם ההיתר למכור בחו"ל 650
 ג. מכירה בידוע שהביא מהמשומר 651
 ד. מכירה בידוע שהביא מהמופקר 651
 ה. מכירה לחשוד לשמור 652
 ו. מכירה בחו"ל לתושב א"י 652
 ז. היכר בין כדי יין לכדי שמן 652
 ח. מכירת כדים של הארץ בחו"ל 653
 ט. גודל הכדים שמוותר למכור 653
 י. מכירה למי שמביא הרבה לצורכי ביתו 653

הלכה ו

- א. מצאו אח"כ עובד באיסור 654
 ב. תליה כשהדמים מוכיחים 655
 ג. מכירת בהמות אחרות 655
 ד. השכרת בהמות לחשוד 656
 ה. מכירה לחקלאי חשוד 656
 ו. מכירת שדה אילן בשביעית 656
 ז. מכירת שדה אילן לפני שביעית 657
 ח. מכירה בידוע שיעשה איסור 657

הלכה ז

- א. השאלה מפורשת לאיסור 658
 ב. מכירה והשכרה מפני דרכי שלום 659
 ג. השאלה לחשודה כשאין חשש "איבה" ויש לה פירות שישית 660
 ד. השאלה למי שאינה חברתה 660
 ה. ברירה וטחינה עם החשודה 660

- ו. האיסור שבו החשד 660
 ז. סיוע לחשודה לאחר השביעית 661

הלכה ח

- א. החזקת ידי גויים בשביעית 662
 ב. רדיית כוורת בשביעית 663
 ג. עבודה בשדה גוי בשביעית 664
 ד. עבודה בשדה גוי בזמן הזה 665
 ה. מכירת קרקע לגוי לצורך השביעית 665
 ו. חיזוק ידי ישראל העובד בשביעית 666
 ז. תיקון ומכירה של כלי חרישה לגוי 668
 ח. השכרת בהמה לגוי 668
 ט. זריעת תבואה של ישראל ע"י גוי 668
 י. חכירת שדה מגוי 669

הלכה ט

- א. קדושת שביעית בסוריא 670
 ב. מלאכות בתלוש בסוריא 671
 ג. מקום ההיתר והאיסור 671
 ד. איסור קצירה בסוריא 672

הלכה י

- א. קניית פירות הנשמרים 673
 ב. קניית פירות מסופקים 674
 ג. קניית כמות מועטת 674

הלכה יא

- א. קדושת שביעית בלולב 675
 ב. סחורה בהבלעה 676
 1. היתר סחורה בהבלעה 676
 2. סוגים שונים של הבלעה 677
 ג. קניית פירות שביעית מנכרי 678
 1. מסירת דמי שביעית לנכרי 678
 2. פירות שאסור לקנותם מנכרי 679

הלכה יב

- א. הפירות שהתירו למוכרם 679
 ב. ההגבלה על קניית פירות מהמופקר 680
 ג. קניה מעם הארץ אחר שביעית 681
 ד. עבר ומסר דמי שביעית לעם הארץ 681

הלכה יג

- א. הכמות המותרת בקניית דבר שאינו חייב במעשרות 682
 ב. קניית מינים המותרים מחשוד גמור 683

הלכה יד

- א. פשתן ושאר מינים בהם יש זיקת שביעית 683
 ב. ספיחין בפשתן ובמינים שאין בהם קדושת שביעית 684

1. הסוברים שאין איסור ספיחין בפשתן 684
2. הסוברים שיש איסור ספיחין בפשתן 685
- ג. קניית בגדי פשתן 685
- ד. הגדרת "עם הארץ" 685
- ה. האם סתם "עם הארץ" נקרא חשוד 686
- ו. קניית פירות שביעית מחשוד 687
- ז. קניה מהמקל עפ"י הוראת חכם 687
- ח. קדושת שביעית וספיחין בכרכום 688

הלכה טו

- א. דמאי בחשוד על השביעית 689
- ב. חשוד על איסור אחד האם חשוד לשאר איסורים 689

הלכה טז

- א. חשוד על הטהרות האם חשוד על השביעית 691
- ב. מכירת פירות שביעית לחשוד 692

הלכה יז

- א. נאמנות חשוד על דבר של אחרים 693
1. הסוברים שהחשוד נאמן 694
2. הסוברים שהחשוד אינו נאמן 694
3. המחלקים בין עדות על מאכל לעדות על אדם 695
4. המחלקים בין עדות בדדמי לעדות גמורה 695
5. המחלקים בין חשוד לסתם אדם 695
- ב. נאמנות מומר בשל אחרים 696
1. מומר לתיאבון 696
2. מומר להכעיס 696

הלכה יח

- א. האיסור בו נחשדו הכהנים 697
- ב. תרומה שנפלה למאה סאין שביעית 698
- ג. תרומה שנפלה לפחות ממאה סאין 698

הלכה יט

- לקיחת מורסן מחשוד 699

הלכה כ

- א. קבלת פת לצדקה מאוכלי שביעית 700
- ב. קבלת צדקה בשאר דברים 701
- ג. עיר של אוכלי שביעית 702
- ד. חלת עם הארץ בשביעית 702
- ה. קניית פירות שביעית בהקפה 702
1. האוסרים בפירעון לפני האכילה 702
2. המתירים בפירעון לפני האכילה 703
3. האוסרים הלוואת פ"ש בעשירים 704
4. פירעון בפירות שביעית 704

פרק ט

יבאר שמצות עשה להשמיט מלוה בשביעית.

ואם נוהגת בזמן הזה.

אין שמיטת כספים משמטת אלא בסופה.

המלוה לחבירו וקבע לו זמן עשר שנים.

והמתנה שלא תשמטנו שביעית.

וקנסות של אונס ומפתה.

המגרש את אשתו קודם השמיטה.

המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבי"ד.

תקנת פרוזבול ולמה מועיל ומי ראוי לכתבו ועל מה נכתב.

אחד שלוה מחמישה או בהיפך.

פרוזבול המוקדם והמאוחר.

המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול.

אם היתומים צריכין פרוזבול.

ומי שהוציא פרוזבול וטען הנתבע שהמלוה היתה אחר הפרוזבול.

תלמידי חכמים שהלוו זה את זה.

ומי שמונע להלוות קודם השמיטה. 705-716

קונטרס אחרון

סי' א —

1. בענין שביתת הארץ בשביעית 719

2. המשך ביורר הדברים בכח קנין לנכרי להפקיע דין שביעית 728

3. בענין שביתת הארץ בעבודת האילן 731

סי' ב — בענין חרישה בשביעית, דאורייתא או דרבנן, ופרטי גדריה 735

סי' ג — אילן שבתוך הבית 740

סי' ד — דין שביעית בהקדש ובהפקר 742

סי' ה — ביאור לשון הרמב"ם: החופר או החורש לצורך הקרקע 742

סי' ו — גדר נטיעה וזריעה באילנות 743

סי' ז — עפ"י דברי הרמב"ן, איסור עבודה בקביעות בכל השנים גם

במלאכות דרבנן — הוא דאורייתא, יישוב דעת הרמב"ם עפ"י

זה בקריבה דערויות 744

סי' ח — בענין נטיעת אילן סרק 747

748	סי' ט — בענין תלישת פירות לטובת האילן, ובדין פסי"ר בדשא"מ בשביעית
750	סי' י — בענין עבודת אוקמי אילנא הנעשית בגוף האילן
752	סי' יא — בענין שני מיני הזמירה
762	סי' יב — באיסור עבודת לאוקמי בשביל הגידולים של שנה זו
762	סי' יג — גדרי מלאכת עידור
763	סי' יד — גדרי קנס למוצ"ש בחורש בשביעית
764	סי' טו — גדרי קנס למוצ"ש במעביר קוצים ומסקל אבנים בשביעית
765	סי' טז — ביאור ד' הרמב"ם בדין הוצאת זבלים ואשפתות
766	סי' יז — ביאור ד' הראב"ד עפ"י הירושלמי, בדין ספיחי שביעית
767	סי' יח — חילוקי אתרוג ותפוז ולימונים בשנת גידולם
767	סי' יט — גדרי השינויים — בחילוק הרמב"ם והר"ש — בעקירת ירקות
768	סי' כ — בענין פירות של נכרים
773	סי' כא — אם יש מצוה באכילת פירות שביעית
774	סי' כב — פרטי זהירות בהפסד ובמיעוט אכילה של יין שביעית
774	סי' כג — בענין סחורה והוצאת פירות שביעית לחו"ל
777	סי' כד — דין אתרוג לזמן הביעור
778	סי' כה — נטילת ידיים לפירות שביעית
778	סי' כו — בענין איסור מלוגמא בפירות שביעית
779	סי' כז — ביאור שיטת הרא"ם בספר יראים בענין כפיית בי"ד להשמטת מלוה

הוספות

785	א. בענין היתר שביעית, מכי"ק של האדר"ת זצ"ל
787	ב. "עוללות שביעית", מאת הרצי"ה קוק זצ"ל
797	ג. לוח ראשי תיבות
798	ד. רשימת הספרים והמקורות
802	ה. מפתח נושאים

הסכמות והקדמות

ב"ה, אדר תשנ"ג ירושלים

אברהם כהנא שפירא

הרב הראשי לישראל

מכתב ברכה

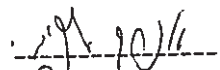
יומא טבא לרבנן בהוצאת המהדורה החדשה של הספר **שבת הארץ** למרן הראי"ה קוק זצ"ל, ובתוספת מרובה של הלכות ובירורי הלכות ושל תוספת שבת של הרבנים החשובים חברי מכון התורה והארץ.

והרה"ג הנ"ל נתנו עיניהם ולבם לברר מקחו של צדיק, ועמלו ויגעו לפרוש אור על ספר "שבת הארץ" להגיה מתוך כתי"ק ולציין את כל המקורות שעליהם תמך מרן הרב זצ"ל יסודותיו. ועוד נטו ידם להרחיב היריעה, לאסוף ולכנס ולסדר את כל השיטות והדעות שהתפרסמו לאחר שנערך הספר ע"י מרן הרב זצ"ל, ובהם גנוזות מכת"י של הראשונים וגם מדברי האחרונים חדשים גם ישנים, עד לחיבורים של חכמי הזמן הקטנים עם הגדולים, וקראו להם בשם "תוספת שבת". את הכל עשו יפה בעטם, וסדרו בלשון למודים וסגנון בהיר, ערוכה בכל ושמורה. ובעזה"י יהיה הספר כלול בהדרו ורבים יאותו לאורו, ודורשי ד' ומבקשי תורת אמת יפיקו מהספר תועלת רבה, וירחיבו דעתם בהלכות גדולות השנויות ב"שבת הארץ" ובתוספות הנלוות אליו.

אמנם יש לי קצת הסתייגויות במאוחר על אופן הסידור של ה"תוספת שבת" שלדעתי היה נכון לסדר קודם נוסח הרמב"ם, ואח"ז נוסח שבת הארץ, ואחרי זה נוסח תוספת שבת, שלא לפצל את שבת הארץ לכמה קטעים ובתוכם תוספת שבת. אולם על כל זאת יש חשיבות גדולה ותועלת רבה בהוצאה זו שתאיר עיני כל לומדי תורת שביעית להלכה ולמעשה.

ויה"ר שנזכה לקיים מצות שמיטה כהלכתה, ולשיבת ישראל לארצו, בקיום כל מצות התלויות בה ולבנין בית הבחירה בקרוב. ושבתה הארץ שבת לד'.
יתברכו העורכים בברכת ברוך אשר יקים את התורה הזאת, ותעמוד להם זכות בעל השמועה מרן הראי"ה זצ"ל, וזכות תורתו לבידור השמועה ובקביעת ההוראה למעשה, שכידוע ספר זה שבת הארץ הוא מהיסודיים בהלכות שביעית למעשה, ועל פיו נסדו סדרי הנהגות הכלל והפרט בארה"ק, אתרא דמר, כדת של תורה.

החותם לכבוד התורה

הרב אברהם שפירא

MORDECHAI ELIAHU

FORMER CHIEF RABBI OF ISRAEL & RICHON LEZION

מרדכי אליהו

הראשון לציון והרב הראשי לישראל לשעבר

הסכמה

על הפסוק: "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני", אומרת הגמ' בעירובין (כא ע"ב), פסוק זה אמרה בת קול בזמן שתקן שלמה המלך ערובין ונטילת ידיים ותקן זאת שיהיה סייג לתורה, סייג להוצאה, סייג לטהרה. ובהמשך אומרת הגמרא על הפסוק המובא בקוהלת (י"ב) "ואזן וחקר" "אמר עולא אמר רבי אליעזר בתחלה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אוזנים, עד שבא שלמה ועשה לה אוזניים". פרש"י שם "שתקן ערובין וידיים...", ועי"כ אוחזין ישראל במצוות שנתרחקו מן העבירה כדרך שנוח לאחוז בכלי שיש לו בית יד משאין לו". ורש"י ביבמות (כ"א ע"א) כתב "אוזניים — של קופה לאחוז בהם הקופה ומשמרת שלא תיפול". הפשט הוא — בזמן שמוסיפים משמרת למשמרתי, נזהרים ע"י המשמרת שלא לעבור על משמרת. יש הרחקות שחז"ל גוזרים ונראות כחמורות, ויש הרחקות שחז"ל גוזרים ונראות כקלות — הכל לפי העניין. כשחז"ל גוזרים שבערב פסח אין לאכול חמץ משעה רביעית ומעלה — הדבר נראה כחומרה גדולה. ואילו על הפסוק "סוגה בשושנים" אומרת הגמ' בסנהדרין (לז ע"א) "שאפילו כסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות". וכדברי רש"י שם "כלומר באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשים מן העבירה, ואין צריך גדר אבנים להפסיקן שאפילו אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפריד ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר". הפסוק של "אזן וחקר" המוזכר לעיל מתחיל כך "ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר וכו'". ופירש המתרגם "ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם ה' תקין ספרי חוכמתא". והספורנו פירש "הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים".

זאת אפשר לומר על הרבנים החשובים, הדגולים והגאונים מ"מכון התורה והארץ" אשר יש בהם חוכמת התורה וידעת טבע הארץ וגידוליו. הם העוסקים כל השנה כולה בהלכה למעשה, בדינים השייכים לגידולי הארץ ומצוות התלויות בארץ. ועתה הגדילו עצה, הרבו תושיה, אזנו וחקרו ועשו אוזניים לתורתם של הגאון הגדול אשר קדח וחרז ונטע אילנות ושרשים המיוסדים על אדני פז, והם פירות מאילנות שמלבלבים הוא הגאון הראי"ה קוק זצ"ל הרה"ר לישראל, במיוחד בספרו "שבת הארץ" אשר האיר עיניהם של חכמי הדור בדורו ובדורינו. אך היה חסר לו אוזניים, כלי שיסביר וירחיב את דבריו ויביא מקורות לכל דבריו. וזכו שהוסיפו "איהו מדיליה" כיד ה' הטובה עליהם מראשונים ואחרונים ועד אחרוני אחרונים, והכל דבר דבור על אופניו שפת אמת תכון לעד.

הם כתבו את ספרי החוכמה בכדי ללמד דעת את העם, חקרו בנושא והציבו בנין נאה מהמסד ועד הטפחות. ועתה ספר זה "שבת הארץ עם תוספת שבת" עם הליקוטים שליקטו, ליקוטי בתר ליקוטי בסדר נאה ומופתי עם התוספות הרבות שהוסיפו בהלכות שמיטה, עשו ספר זה לשלם שיתאים לזמננו אנו, עם חידושי הלכות שהתחדשו בנתיים.

ואמינא לפועלם יישר. ויה"ר שיזכו להגדיל תורה ולהאדירה ויפוצו מעינותיהם חוצה, ונזכה לקיים שמיטין כהלכתן, אכי"ר.

מרדכי אליהו

ראשון לציון

הרב הראשי לישראל לשעבר

הרב שלמה זלמן אויערבאך

פעמ"ק ירושלים תשנ"א

ב"ה, יום

א פנים רבנים שליט"א חביבים מן התורה והארץ, לכבוד הרבנים שליט"א חברי מכון התורה והארץ, בתודה ובהוקרה רבה הנני מאשר בזה שקיבלתי בשמחה את הספר החשוב מאוד "שבת הארץ" על שני חלקיו. מאוד נהנתי מההוספות הרבות שהוספתם ומכל הפאר והתפארת שעטרתם אותו. והנני תפילה שבמהרה ירחמנו ד' וישמחנו בישועתו על עמו ונחלתו, ושבתה הארץ בשביעית כהלכה יחד עם הברכה לשלשת השנים.

בכבוד ויקר ובברכת כוח"ט
שלמה זלמן אויערבאך

ב"ה

לכבוד הרבנים שליט"א חברי מכון התורה והארץ, בתודה ובהוקרה רבה הנני מאשר בזה שקיבלתי בשמחה את הספר החשוב מאוד "שבת הארץ" על שני חלקיו.

מאוד נהנתי מההוספות הרבות שהוספתם ומכל הפאר והתפארת שעטרתם אותו.

והנני תפילה שבמהרה ירחמנו ד' וישמחנו בישועתו על עמו ונחלתו, ושבתה הארץ בשביעית כהלכה יחד עם הברכה לשלשת השנים.

בעז"ה י"ג אדר זמן קהילה לכל התשנ"ג.

הקדמת הרה"ג משה צבי נריה שליט"א (זצ"ל)

ברעש השביעית של שנת העת"ר מתגלה מרן הראי"ה זצ"ל כגאון בהלכה, כגאון במחשבה וכגאון בהנהגה הציבורית. ועל כל אלה מרחפת רוח של ענות־חן, של טהרת מידות, כבוד שמים וכבוד הבריות.

ספרו **"שבת הארץ"**, הצמוד להלכות שמיטה להרמב"ם, מעמיד אותו בין שורת הפוסקים־הסדרנים המובהקים, אשר לקחו להלכות עמומות ובררו אותן כסולת נקיה, בבהירות ובקיצור, ובענוה הצנועה המעלימה מה רב העמל שהושקע באוסף הדעות והשיטות הפזורות, בניסוחן הקצר והבהיר, בסידורן וחיבורן, שתהא **"משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד"** (עי' שבת קלט ע"א).

המבוא הגדול לספר והקונטרס האחרון שבסופו, משמשים דוגמא מצויינת של בירור הלכה מן השיטות, שיטות בבלי וירושלמי מתבררות בהרחבה ושיטות ראשונים והויות אחרונים עוברות כבני־מרון. והכל מתבהר והולך "הולך ואור עד נכון היום" כאיסתנא דיומא, תוך כדי מלחמתה של תורה לסלילת דרכו ולביסוס פסיקתו.

הבאים אחריו: הגר"מ חסקין ז"ל בספרו **"כלכלת שביעית"**, הגר"מ קליערס ז"ל בספרו **"תורת הארץ"** ויבלח"א הגרש"ז אויערבאך שליט"א בספרו **"מעדני ארץ"**, נושאים ונותנים בדבריו, וחידושיו משמשים יסודות לבירורים נוספים של מורי הוראה ופוסקי הלכה.

אין פלא אם אחרי **"פאת השולחן"** לרבי ישראל משקלוב ז"ל, נחשב **"שבת הארץ"** לספרי־יסוד לכל באי שער שביעית. וכך כותב איש־ירושלים הגרש"ז גרוסברג ז"ל (אשר חיבר מערכה שלמה של ספרים העוסקים במצוות התלויות בארץ):

"זכור לטוב רבינו גאון ישראל (משקלוב) זצ"ל, אשר בעמל נפשו טרח והמציא לנו ספרו הנכבד **"פאת השולחן"**, כתלמיד ותיק למרן קודש־הקדשים הגר"א מוילנא זצוק"ל, יגע ומצא כדי מדתו בספרי רבו ז"ל, והעלה מתוכם פנינים מאירים ומזהירים (במצוות התלויות בארץ), אשר מרן ה"בית יוסף" זצ"ל השמיטם משולחנו הטהור... ובחלק השני זיכה אותנו בהלכתא רבתא־

הלכות **שביעית**... ההלכה החמורה הזאת תבעה את תפקידה, וחזרה ליושנה על ידי רבנו הגראי"ה קוק זצ"ל, בספר **"שבת הארץ"** (הקדמה לספר **"המעשר והתרומה"** — ירושלים תשי"ח עמ' 10).

ובאגרת שכתב נאמן רוחו של מרן הרב זצ"ל, מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (ובו גם הערות חשובות), כתוב לאמור: "מאוד הנני מתענג על ספרו **"שבת הארץ"**... ספרו דמר אנא מתני, ומתפעל אני על עושר רוחב שכלו וביותר מבקיאותו העצומה בכל חדרי תורה" ("הד הרים" עמ' רח).

מאז הופעת **"שבת הארץ"** — בשנת תר"ע גדל ורחב הישוב החקלאי בארץ־ישראל, אף גם התענפו סוגי החקלאות ומכשיריה הטכניים, ואיתם גדלה־רחבה והסתעפה עבודת־הקודש של בירור פרטי הלכות שביעית, גדולים וטובים לנו בעומקה של הלכה והעלו בירורי דינים והוראות מעשיות.

ותנופה רבתי לנושא זה באה ע"י מרן הגאון המופלא ה"חזון איש" זצ"ל, אשר הקדיש ספר מיוחד להלכות שביעית. וכדרכו בקודש בירר וליבן, השיג וחיידש, והסיק הלכה למעשה, ודוקא מפני שהתנגד להיתר־המכירה חיפש ומצא דרכים חילופיות של כוחא־דהיתרא המאפשרות קיום המצוה בזמן הזה. לפניו הובאו שאלות שנתעוררו אצל עושי־דברו, שעשו מאמצים גדולים לשמוע בקול־דברו, וכך זכינו לתוספת של הוראות ברורות לגבי פרטי שאלות שלא עמדו כלל בפני גדולי הדורות הקודמים.

בשעתם עשו מלאכה גדולה, חכמי "מדרש בני־ציון" בירושלים, שהתרכזו במצוות התלויות בארץ, וזיכו אותנו בקובץ מעולה של הלכות פסוקות בהל' שביעית, ובכרך גדול של תורת השביעית.

והנה נחה רוח ד' על סגל החבורה היקרה, עמלי תורת־ארץ־ישראל, הרבנים המובהקים שליט"א, חברי מכון התורה והארץ (שגם הם הוכיחו כבר יכולתם להלכה ולמעשה בשני הקבצים החשובים שהוציאו לאור), ולקראת שנת השמיטה ה' תשנ"ד, החליטו להעמיס על עצמם את מלאכת הקודש, להסדיר מחדש את **"שבת הארץ"** בתוספות מרובות מתרומת מדותיהם של כל הגדולים והטובים שעסקו בהילכתא רבתא זו בדורות האחרונים, ובייחוד בהשוואות למשנתו והוראתו של מרן ה"חזון איש" זצ"ל.

ומגלגלין זכות על ידי זכאים, שיגעו ומצאו תוספת־נופך, הוספות כתובות בעצם כתי"ק של מרן הרב זצ"ל, שכתב על גליונות ספרו — כהכנה למהדורה בתרא — ופנים חדשות באו לכאן בהשלמות נכבדות ביותר.

שני דברים גדולים עשו אפוא הרבנים המהדירים שליט"א, אנשי מכון

התורה והארץ:

- א. גילו מקורות נוספים לשיטות שהובאו ב"שבת הארץ", וכן תוספת של שיטות ראשונים, מכתבי-יד שנתגלו ונתפרסמו בתקופה האחרונה.
- ב. ליד כל פרט שבהלכה ותוספת-שיטה, צמודה מערכת שלמה — אוסף כביר של ציונים ומראי-מקום לדיונים ולבירורים, שהופיעו במשך למעלה ממאה שנה, בספרים, בחוברות ובמאמרים, החל משנת השמיטה תרמ"ט ועד היום הזה.

הננו עומדים מלאי השתוממות על ההיקף העצום של מלאכת המהדירים, שממש לא הניחו זוית ופינה שלא הגיעו אליהם, עיניהם כאפיקי יונים למצוא כל חידוש דין וכל הערה מאירה, בספרות השמיטה הגדולה והרחבה. אף נתגלה להם סוד הצימצום, ובשורות קצרות הם גם מוסרים לנו עיקרי חידושי הדינים (ראה לדוגמא בפרק א הלכה כ, פרטי הדיון הרחב בגדרי מלאכת הזמירה).

בעלי הוראה ימצאו כאן מגוון רב של פרטי-דינים, ובעלי-תריסין ימצאו מקורות עיון להעמקה ולהרחבה — ישוטטו רבים ותרבה הדעת. ויפה כתב מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל בהסכמתו ל"מעדני ארץ": "כמה יקרו לנו ספרים כאלה בהלכות התלויות בארץ, שהשינון והחדירה בתוך תוכם, על פי סגולת תורת-ארץ ישראל — "וירא מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה" — מסייעים הם לעמוד על שורשם, לדעת מה אסור ומה מותר, מה לרחק ומה לקרב, מה לכתחילה ומה בדיעבד, מה בשעת הדחק ומה שלא בשעת הדחק".

לב עם-מקדשי-שביעית ירחש תודה וברכה למע"כ הרבנים המהדירים שליט"א על פעלם הרב, ותחול עליהם ברכת כהן, ברכתו הנאמנה של הכהן הגדול מאחיו מרן הראי"ה זצ"ל, אשר קדושת הארץ היתה משוש חייו, ומשאת נפשו היתה שמירת שבת-הארץ במלוא שלמותה.

הכ"ד הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה ולכבוד מצות השביעית ושומריה

משה צבי בהרב ר' פתחיה מנקין ז"ל נר"ה

בס"ד

י"ב אדר תשנ"ג

הקדמת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

הרב הראשי לרמת גן ונשיא מכון התורה והארץ

בסוף הקדמתו לספרו "שבת הארץ" כותב מרן הרב זצ"ל:

"התלמוד בעצמו יביא לידי מעשה, שינון ההלכות יחקוק בלבבות את חיובם בלב ומשמיטה לשמיטה יתווספו רבים, אשר בעוז ה' בלבבם, ירחיבו את גבול המצוה בכל הרחבתה ופרטיה".

בראייתו החודרת הצופה למרחק דורות, הבין מרן הרב זצ"ל שהדרך לשמירת השמיטה במלואה מקבילה לכל התהליך הגדול של שיבת ישראל בדורותנו — קימעא קימעא, עין אחת צופה אל החזון הגדול ועין שניה משוטטת בארץ כדי למצוא אחיזה לכף הרגל, לבל תמעוד ותוכל לצעוד קדימה צעד אחר צעד.

הרעיון הגדול עלול להבלע במציאות העפרורית והאפרורית, והמטרה עלולה להעלם תוך כדי עיסוק באמצעים מעשיים, פרטיים ואיטיים. לשם כך כה חשוב הלימוד העיוני, הלימוד מציב מטרות-על ברורות. העיסוק בהלכות שביעית למעשה, בהיקף ובהעמקה, יוצר הזדהות נפשית של הלומד עם הנלמד ומניע אותו לחתור לקראת יישום מלא של ההלכה למעשה. ואלו דבריו בתחילת ספרו "אורות הקודש":

"חכמת הקודש היא נעלה מכל חכמה בזה שהיא מהפכת את הרצון והתכונה הנפשית של לומדיה, לקרבם לאותה הרוממות שהיא עצמה מתעצמת בה..."

וטעם הדבר הוא, כי כל עניני הקודש — ממקור חיי החיים הם באים, מיסוד החיים המהווה את הכל. ויש בכח התוכן המקודש להוות המון ברואים לאין תכלית. לנטוע שמים וליסוד ארץ..."

הדברים אמורים בכל חלקי התורה בכלל ועל אחת כמה וכמה בהלכות ארצנו המקודשת, ובפרט שבפרט, בקדושתה של שבת הארץ. לימוד הלכות אלו מקרב את הלומד אל השורשים ממנו יונקות הארץ הארץ והאומה גם יחד את קדושתן.

חזון ומעש

נאה דורש היה ואף נאה מקיים, מצד אחד התמסר מרן הרב זצ"ל למציאת פתרון זמני להתישבות החקלאית המתחדשת בא"י, הן מצידה ההלכתי והן מצידה המעשי, כי הוא ידע היטב, שכדי שתשמר שמיטה בארץ יש לדאוג קודם כל לחקלאים רבים ככל האפשר, לומדי שמיטה. רק כאשר ירבו חקלאים כאלו, ניתן יהיה לקדם את השמיטה הלכה למעשה. ובו בזמן חתר לקראת המטרה הנכספת של שלמות ישראל בתורתו ובארצו. וכידוע, גם מבחינת הלכות שביעית עצמן הא בהא תליא; רק כאשר ישב רוב עם ישראל בארצו, איש על מחנהו ואיש על דיגלו, יחול חיובה של השמיטה מהתורה, על כללותיה ופרטותיה. ולשם כך חיבר את ספרו "שבת הארץ" הכולל את כל ההלכות, הן כאשר החיוב מהתורה, והן כאשר הוא רק מדרבנן.

ב"ה זכינו לכך שברכתו של אתו גדול וצדיק הולכת ומתקיימת, הולכת וגדלה, בעזר ה' יתברך ויתעלה. ההתישבות הערכית – זו שאינה מסתפקת בקיום כלכלי וחברתי, אלא רואה בהתישבות גם ערך רוחני, חינוכי ותורני – עולה ופורחת. ובמקביל קם ועולה דור דעה של תלמידי חכמים היושבים ועוסקים בתורת א"י, בהלכותיה ומצוותיה, בבקאות בעמקות. אלו ואלו – מבית מדרשו יצאו, ממנו הם באים ואליו הם שבים, מאותו מעין הם מושקים, ומטיבים זה את זה, מפרים זה את זה ובונים את עם ישראל השב אל נחלתו בתורה ובארץ.

יצירה ספרותית הלכתית חדשה

"שבת הארץ" הוא הספר החשוב ביותר בהלכות שמיטה בדורות האחרונים. אמנם קדם לו "פאת השולחן" לר' ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א וממייסדי הישוב החדש בארץ. אולם במהלך הדורות התחוללו שינויים מפליגים בארץ. החלה לצמוח התישבות חקלאית יהודית שהעלתה שאלות חדשות והיתה זקוקה להנחיות הלכתיות מתאימות. נוסף לכך "פאת השולחן" לא ראה חובה לעצמו להביא את כל הדעות וכל פסקי ההלכה של הראשונים והאחרונים. הוא התמקד בעיקר בביאור פסקי הרמב"ם ודעות החולקים עליו – במקום שנראה לו שהלכה כמותם, בפרט כשרבו הגר"א הכריע כמותם.

מרן הרב זצ"ל הביא בתמציתיות את כל הדעות וכל ההלכות שמצא בראשונים ובאחרונים על סדר ההלכות של הרמב"ם. לא נטעה אם נאמר ש"שבת הארץ" הוא מעין אנציקלופדיה, ראשונה מסוגה, אשר יצרה אב טיפוס של סיגנון ספרותי הלכתי חדש שקנה לו מהלכים בדורנו, של ריכוז תמציתי של

כל הדעות על נושא מסויים באופן מדויק ומסודר.

"שבת הארץ" השלם

אולם מאז הופעתו לראשונה של "שבת הארץ" בשנת תר"ע עברו למעלה מ-80 שנה, בהן זכינו לגבורות ונפלאות בתולדות העם והארץ. קיבוץ הגלויות, הפרחת השממה, הקמת המדינה, שחרור חבלי ארץ ישראל, ועל כולם התפתחותה המדהימה של החקלאות בארץ, יצרו תנאים חדשים ועוררו בעיות רבות חדשות, המחייבות פתרונות הלכתיים. במקביל התרבו בעזר ה' ספסלים בבית המדרש בכלל, וזה בארץ ישראל בפרט. כל אלו, הבעיות החדשות מכאן, וריבוי הלימוד מאידך, הניבו ספרות הלכתית עצומה. השורשים שניטעו ע"י מרן הרב זצ"ל ב"שבת הארץ" הצמיחו ענפים ופירות חדשים וגבוהים. צמיחה עניפה זו מחייבת עריכה וכינוס מחודש של כל הדעות והסברות המתחדשות במהדורה משוכללת ומורחבת של "שבת הארץ".

התשתית נשארה כפי שייסדה מרן הרב זצ"ל. עליה נוספה קומה נוספת מתוך הנחה שקומות נוספות יתווספו לבנין התורה והארץ בשמיטות הבאות עלינו לטובה.

תורת ארץ ישראל

כדרכם של תלמידי חכמים שבארץ ישראל, הנוחים זה לזה בהלכה, שראשם פתוח ועינם טובה, נהגו מחברי הספר ברחבות לב ובכבוד לכל פוסק ולכל תלמיד חכם בעל שיעור קומה. את כל הדיעות מיצו וריכזו וערכו בפסיפס נהדר זה של: "שבת הארץ השלם עם תוספת שבת".

על היגיעה והמציאה, העיבוד והעריכה יבורכו מעין הברכות, וזכותו וברכתו של הכהן הגדול מאחיו, מרן הרב זצ"ל, תלווה לשומרם ולברכם, להאירם באור פני ה' לתת להם ולכל ישראל תורת חיים וחסד, צדקה וברכה וחיים ושלוש עד העולם.

וה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום

בס"ד סיון תשנ"ג

הקדמת מכון התורה והארץ

"וזהב הארץ ההוא טוב — מלמד שאין תורה כתורת
ארץ ישראל".
(בראשית רבה פרק טז אות ד)

בגיל ורעדה מגישים אנו היום לעם ישראל ולארץ ישראל את הספר "שבת
הארץ עם תוספת שבת". ומברכים אנו "ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן
הזה".

ספרנו — "שבת הארץ" נכתב ע"י מרן הרב קוק זצ"ל בעיצומה של שנת
השמיטה תר"ע, בהיותו רבה של יפו וסביבותיה.

מרן הרב זצ"ל שהיה מעורה ומעורב בחיי היישוב החדש, התמסר במלוא
דאגתו והחל לעסוק הלכה למעשה בכל הדינים והסידורים המתבקשים מן
ההלכות המיוחדות, החלות על עבודה חקלאית בשנת השמיטה.

מתוך ידיעת מצבו של היישוב בא"י, הגיע הרב זצ"ל למסקנה כי יש לקבל
"כהוראת שעה ומצד ההכרח הגדול", את הכרעתם של הרבנים הפוסקים
בדורות הקודמים שהתירו בנסיבות אלו למכור את הקרקעות לנוכרים, "לתת
ניר לעמו על אדמת־קדשו להיות לפתח תקוה וצמיחת קרן ישועה".

בענין זה עוסק הרב במישרין ב"מבוא" לספרנו, שהוא כשלעצמו מהוה ספר
בפני עצמו. בחמישה עשר פרקי ה"מבוא" מגיע הרב לסיבות שיש לסמוך על
היתר המכירה ללא פיקפוק.

אך בכך לא הסתפק הרב זצ"ל. הרב זצ"ל ששאלות הופנו אליו מכל קצוי
הארץ, ובתוכם אף עניני מצוות התלויות בארץ — ראה צורך לערוך ספר מיוחד
שיכלול את כל שיטות הראשונים והאחרונים שעסקו בעניני שביעית ובסוגיות
השונות הקשורות בה.

הרב זצ"ל אסף כעמיר גורנה את כל שיטות הראשונים והאחרונים בצורה
מרוכזת סביב הלכות שמיטה לרמב"ם. מדבריו ב"משפט כהן" (סי' סט) בתארו
את ספרנו: "שהוא פוסק מאסף לכל הדעות", לומדים אנו שאין פסיקת ההלכה
עיקר בו, אלא דוקא קיבוץ הדעות והשיטות לכדי מסכת אחת במקום אחד, היא
חשיבותו של הספר. ומתוך ההתבוננות של מורה ההוראה תצא ההלכה
מבוארת ומבוררת.

בימינו זוכים אנו לגילוי כתביהם של ראשונים ואחרונים נוספים, שלא היו
לעיני מרן הרב זצ"ל. כמו כן נתקיימה תפילתו של מרן הרב זצ"ל, הכהן הגדול
מאחיו:

"אקוה לשמו יתברך כי יגדיל תורה ויאדיר, ויזכה אותי ואת כל לימודי ד',
וביותר את אחי אשר אקרא להם נועם, אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל,
להרחיב דברים על המצוות התלויות בארץ בכלל ועל מצוות שביעית בפרט. ויחד
עם העסק בהלכות המעשיות יתכונן הלב בטוב טעם ודעת להשכיל בנועם ד'
באור דעת אלהים, ברוח מלא עצה וגבורה".

ומתוך כך שב"ה רבו העוסקים בתורת השביעית, רבו גם הבירורים והשיטות
ההלכתיות השייכות למצוות השמיטה.

מכון התורה והארץ ההולך לאור דרכו של מרן הרב זצ"ל, ראה צורך להרחיב
את היריעה, ולהוסיף בשפולי גלימתו של מרן הרב זצ"ל עפ"י דרכו וסגנונו.

תודתנו נתונה למרן הגר"א שפירא שליט"א, הרב הראשי לישראל, ראש
ישיבת מרכז הרב, וראש מכון הרצי"ה קוק זצ"ל, שהואיל למסור לידנו את
כתי"ק מרן הרב זצ"ל, דבר שהביא להשלמת ברור דברי הרב זצ"ל והשלמת
דעות שלא הודפסו עד כה. כתב היד כולל המשך לשבת הארץ (פרקים ח-יב)
שגם הם לא נדפסו עד הנה, ואי"ה יראו גם הם אור.

במהדורתנו מופיעים דברי הרמב"ם והרב זצ"ל ב"שבת הארץ", כאשר
סביבם משולבות תוספות חברי המכון הנקראות "תוספת שבת", וכן מקורות
והערות.

ב"תוספת שבת" הובאו: תוספות מכת"י, וכן שיטות נוספות מראשונים
ואחרונים שנלקטו ע"י חברי מכון התורה והארץ.

מכיון שמרן הרב זצ"ל לא הביא את מקור השיטות ההלכתיות, אלא לעיתים
רחוקות ובתמציתיות, השתדלנו להביא בפני הקורא את מירב המקורות של
השיטות והדינים שהובאו ברמב"ם, שבת הארץ ותוספת שבת. המקורות
שהודגשו בתוך ההערות הינם המקורות שהדפיס מרן הרב צבי יהודה קוק זצ"ל.

מרן הרב זצ"ל לא הרבה לפסוק הלכות בספר "שבת הארץ", אולם הערותיו
על השיטות שהובאו ב"שבת הארץ" הן אבני יסוד בהלכה. בהערות שנתחברו
ע"י חברי המכון השתדלנו להוסיף ברור והבהרה לדעת מרן הרב זצ"ל, והפניות
למקומות ומקורות אחרים (ועי' לעיל באופן מפורט ב"הנחיות למעינינים").

ספר זה הוא "יד ושם" לאחד ויחיד מבני החבורה שעמל בהלכות שביעית, וערך מספר הלכות בספר, הרב שמעון צבי בירן הי"ד שנרצח בידי בני עוולה (כד אייר תשנ"ג), בשערי מכון התורה והארץ שבכפר דרום, בדרכו לעסוק בתורת השביעית.

"כה אמר ד' אלהים: ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות והארץ הנשמה תעבד, תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר. ואמרו: הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו, וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם, כי אני ד' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה, אני ד' דברתי ועשיתי".

יהודה הלוי עמיחי
מכון התורה והארץ

פרק ראשון

הלכה א

- א. מצות עשה של שבתת הארץ
- ב. השכרת שדות בשביעית
- ג. חובת השביעית היא רק על העובד ולא על הבעלים

רמב"ם

מצות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות, שנאמר ושבתה הארץ שבת לך¹, ונאמר כהריש ובקציר תשבות². וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר שך לא תורע וברמך לא תזמור³.

- א. מצות עשה של שבתת הארץ בשביעית
- "מצות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות..."

- תוספת שבת
- מצות העשה היא גם על עבודת האילנות⁴, וכן בקציר ובבציר⁵.

1. ויקרא כה, ב.
2. שמות לד, כא.
3. ויקרא כה, ה.
4. ריטב"א ומאירי מו"ק ג ע"א, רדב"ז (פ"א ה"א), הרב זצ"ל (קונטרס אחרון סי' א אות ג, ועי' ברקאי ח"ד עמ' 212, משפט כח סי' עח), תורת הארץ (פ"ו אות נד"סג), והעלה שם שאין למכור לפני השביעית ליהודי החשוד בעבודת אילנות בשביעית, אם משאיר בידיו את הקרקע, שהרי חיישינו שהחשוד יעבוד באילנות והמוכר יעבור בעשה.
5. מעדני ארץ (סי' ד אות ז, ח). במשנת יעבץ (שמיטה ויובל פ"א ה"א) כתב שדעת תוס' היא שאין בקצירה ובצירה עשה של "ושבתה הארץ".

ב. השכרת שדות בשביעית

1. דעת האוסרים

שבת הארץ

ויש מי שאומר שגם אם הנכרי עובד בשדה של ישראל — עובר הישראל על מצות עשה של שביעת הארץ,⁶ כשם שאם נכרי עושה מלאכה בבהמתו של ישראל בשבת — עובר הישראל על מצות עשה של שביעת בהמה, שהתורה הלתה את השביטה בארץ, שנאמר: "ושבתה הארץ שבת לך". על כן אין הפרש מי הוא העושה את המלאכה בעבודת הארץ — ישראל או נכרי, אף על פי שלענין העברת הלא תעשה של "שדך לא תזרע וזרמך לא תזמר", וכל יתר המלאכות שפרטה תורה לאיסור שתלה אותן הכתוב באדם העושה את המלאכה, ודאי אם הנכרי עובד ועושה את אלה המלאכות, אין הישראל עובר בלא תעשה של תורה. אבל לענין העשה של שביעת הארץ עובר הישראל גם בעבודתו של הנכרי בשדהו של ישראל. ולפי זה יהיה אסור להשכיר שדהו לנכרי בשביעית, אף על פי שהנכרי עושה בה את עבודתו לצורך עצמו, שהרי השדה היא בעצם של ישראל בקנין גופה, ושכירות איננה מפקיעה את קנינו של ישראל, ונמצא שעובר הישראל בעשה על ידי עבודתו של הנכרי.

6.

⁶ יש שלמדו שיטה זו מסברה ומדרשת פסוקי התורה שמהם נראה שמצות העשה איננה רק על העובד בשדה — גברא, אלא אדם מצווה שהקרקע לא תעבד — חפצא. סמ"ג (עשין קמז), אבן עזרא (ויקרא כה, ב), רש"ל (בבא מציעא צ ע"א), ערוך השלחן (סי' יט סעי' יט).
ויש שהסתמכו על דברי הגמ' בעבודה זרה (טו ע"ב): "... אדם מצווה על שביעת בהמתו בשבת, א"ל אביי... והרי שדה אדם מצווה על שביעת שדהו בשביעית", שיש להשוות דיני שביעת בהמה בשבת לשביעת שדהו בשביעית, וכשם שחובה על האדם לדאוג שבהמתו לא תעבד בשביעית — כן חובה עליו ששדהו לא תעבד בשביעית. תוספות רבינו אלחנן (עבודה זרה טו ע"ב), מנחת חינוך (מצוה קיב, שכו), תוס' ר"ד (ע"ז טז ע"ב ד"ה אמר ליה, מהירות הרב זק"ש), וכתב שם שמסתבר שבשביעת קרקע הוזהרו בשביעית, אולם בהמשך דבריו כתב שזו מחלוקת סוגיות. ובריטב"א (ע"ז טז ע"א ד"ה איבעיא להו שור של ספס) הביא שיש שאמרו שאין ללמוד דיני שבת מדיני שביעית, שהרי בשביעית אין החובה חלה על הקרקע אלא על האדם. ועיי' הערת הרצי"ה קוק (מצני ארץ ו עמ' 57, ובנספחות כאן בסוף המסר).
הרמב"ם ברמזי הלכות (פתיחת פרק א מחלכות שמיטה) כתב: "שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה", מכאן משמע שהעשה הוא על הקרקע.
ויש שאוסרים השכרת שדות לגויים אף בהבלעה: שו"ת שמן המזר (ור"ד סי' ד), שו"ת נחפה בכסף (ח"א י"ד סי' ד), משיב דבר (ח"ב סי' נ), תורת הארץ (ח"א פ"א אות טז יז), בני ציון (סי' ב), ספר השמיטה (עמ' צא סעי' א), ועיי' לקמן הי"ג (הערה 12), פ"ד ה"ל (אות ד והע' 13).

2. דעת המתירים

ויש אומרים שמוותר להשכיר לנכרי שדה של ישראל⁷, ואין איסור של שביעת הארץ אפילו בעשה שבה, כי אם — אם ישראל, שהוא בר חיובא דשביטה, עובד את הארץ. אבל כל זמן שאין ישראל בעצמו עובד אין זה מביטל שביעת הארץ כמה שעובד הנכרי, כיון שאינו מצווה מצד עצמו על שביעת הארץ. אלא שהצרכי שתהיה השכירות בהבלעה, דהיינו איזה זמן לפני השביעית ואחריה יהיה גם כן נכלל בכלל ההשכרה, שלא יהיה ניכר שמשכירו לשם עבודה בשביעית. ואין זה התנאי של ההבלעה ענין לגבי המצוה של שביעת הארץ מן התורה, אלא מעלה בעלמא והרחקה מן הכיעור.⁸

ג. חובת השביעית היא רק על העובד ולא על הבעלים

תוספת שבת

יש אומרים שחיוב העשה הוא רק על האדם העובד בקרקע, וכשיהיה עובד בקרקע חברו הרי שהחיוב הוא על רק על העובד ולא על הבעלים.⁹ לשיטה זו יש אומרים שמוותר

7.

⁷ מדברי תוס' (ע"ז טו ע"ב ד"ה מי): "וכשהוא (השדה) ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא, אם זורע בו הישראל", נראה שיש איסור על בעל השדה רק כאשר זורענו יהודי בר חיובא.
הרמב"ם (ספר המצוות מ"ע קלה) כתב: "שציונו לשבות מעבודת הארץ", משמע שהאיסור דוקא ליהודי בר חיובא. וכן כתב כאן בהלכה זו. החינוך (מצוה קיב) כתב: "שנצטוונו שלא לעסוק בה כלל בעבודת הארץ".

המהרי"ט (ח"ב י"ד סי' נב) הסתמך על הוראת אביו המבי"ט (ח"ב סי' סד) להתיר השכרת שדות בהבלעת שביעית. וכן פסקו פאה"ש (סי' כג סעי' טו בית ישראל ס"ק לא). ועיי' לקמן ה"ה (אות א והע' 16), פ"ד ה"ל (אות ד והע' 12).

8.

על הצורך בהבלעת כתב הזכרון יהונתן (פ"ה אות מו), שהיא לפי שיטת הסוברים שמוותר השכרת בהמה לנכרי כשאין היהודי נהנה מהמלאכה, כן גם בהשכרת שדות בהבלעה אין היהודי נהנה משכר השביעית. ובקונטרס אחרון (סי' א) הסביר הרב זצ"ל שהצורך בהבלעה נובע מכך שכיון שהיהודי משכיר רק לשביעית הרי מחייב כאמירה לנכרי שיעבד בשביעית, (עיי' כללית שביעית עמ' קפג).
המבי"ט (שם) דן על השכרת שדות לעשר שנים, ואילו המהרי"ט (שם) דן על השכרה לשבע שנים, (עיי' צין הקדוש ח"א סי' טו אות יא, תורת הארץ פ"א אות מז). במשפט כהן (סי' עב) הותר להשכיר לגוי לשנתיים בהפסד מרובה, וכן הורה המהרי"ל דיסקין זצ"ל (הוראת שעה פיק לא). ומדברי האר"ת (שם) נראה שאין צורך בהבלעה. בעלילות שביעית (ניצני ארץ ח"ו עמ' 62, ולהלן סוף הספר) כתב הצי"ה שגם המהרי"ל לא סובר שהאיסור מצד הקרקע, אלא בגלל קדושת הארץ שהיא קדושה עצמית לכן יש בה חומרא שהעובד בה חייב, אבל היסוד הוא שיהא בר חיובא.

הרב זצ"ל (פ"ד ה"ל אות ד קונטרס אחרון סי' א, אות א, אגרות הראיה ח"א סי' רעג ד"ה אני), דן לענין אמירה לנכרי לעבד בשדה המושכרת לצרכיו, כדין אמירה לעכ"ר באיסורי שבות, על פי: דברי הגמרא (ב"מ ע"א), שו"ע (ח"מ שלח סעי' ו), רמ"א (ור"ד רצו סעי' ד).

9.

עמדתו ארץ שביעית (סי' יג אות ו, ז, חו"א סי' ז) (ס"ק כה ד"ה ובזמן הזה) כתב שלדעת הרמב"ם העשה הוא רק על העובד ולא על בעלי הקרקע, אבל בסי' כא (ס"ק זי ד"ה וידן) כתב שהעשה הוא גם על בעל הקרקע. (עיי' "הלכות שביעית" סי' א סעי' א ביאור הלכה ד"ה ושבתה הארץ, ועיי' שביעית כהלכתה

איסור כאילו כל אחד עשאה בעצמו.¹⁵ ויש אומרים שאינם חייבים מלקות ואולי גם לאו אין להם, אבל בעשה נראה שחייבים¹⁶, על פי השיטות דלעיל.

ז. שותפות יהודי וגוי בשדה

יש אומרים שבשדה ששותפתים בה יהודי וגוי, מותר ליהודי לאכול פירות שגדלו בשנה השישית ולגוי פירות־שביעית¹⁷.

הלכה ב

- א. חיפוי זרעים
- ב. דיני חרישה
- ג. זמירת כרם ושאר אילנות

רמב"ם

אנו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה, ועל הקצירה או על הכצירה¹, ואחד כרם ואחד שאר האילנות.

א. חיפוי זרעים

תוספת שבת
יש אומרים שחיפוי זרעים בשביעית הוא כזריעה², ויש אומרים שאין לוקים על כך³.

- 15. מקור חיים (בסוף הספר לס' רסו) כתב שרק בשבת יש להקל בשנים שעשאוהו, אבל בשאר איסורים יש איסור אפילו ששנים עשאוהו. וכן כתבו: שואל ומשיב (מהדורא קמא חלק ב סי' ח), הר צבי (אור"ח ח"א סי' קמד'), כרם ציון (פ"ג גאון צבי ס"ק ט'), ציון אליעזר (ח"ד סי' ד, ח"ב סי' מ).
- 16. פסקים וכתבים (הרי"ח הרצוג ח"ג סי' מז סוף אות ה). ונמנע מלהורות כן מחשש לפריצות הדור. והאריך בכך כרם ציון (פ"ג גאון צבי ס"ק ט').
- 17. משך חכמה (שמות כג יא), הרי"ז פרלא בדעת רס"ג (סה"מ ח"א עמ' 630).

- 1. על פי מועד קטן (ב ע"ב).
- 2. כשם שלענין כלאים הגמרא (מכות כא ע"ב) מגדירה חיפוי כזריעה, כן גם לענין שביעית המחפה הוא כזריעה. וכן כתבו תוספות הראשונים (מ"ר ג ע"א ד"ה איתמה), מאירי (מ"ר ג ע"א ד"ה אע"פ), רדב"ז (ח"ה סי' קצו), ישועות מלכו (נ"ר סי' נב), שער המלך (הלכות רוצח פ"י ה"ט), הר צבי (אור"ח ח"א סי' רח ס"ק ב), אבן האול (כרם ציון עמ' קט), חזו"א (סי' יח ס"ק ב ד"ה ולמ"ד).
- 3. מנחת חינוך (מצוה שכז), מראה הפנים (ירושלמי מכות פ"ג ה"ט ד"ה יש חורש, כלאים פ"ח ה"א ד"ה בתר כל אלו), חוות בנימין (ח"א סי' ה), שבילין (לג עמ' קלז).

להשכיר בתים וגיונות ליהודי החשוד על השביעית¹⁰.

ד. חובת השביעית על כלל ישראל

יש אומרים שמצות העשה היא על כלל ישראל, ומוטלת חובה על כל יחיד בישראל למנוע מיהודי או מנכרי לעבוד באדמת ארץ ישראל, ואפילו אם גוף הקרקע קנוי לגוי¹¹.

ה. גרמא במלאכות שביעית

יש אומרים שגרמא הותרה במלאכות שביעית ואינו עובר בל"ת ועשה¹². ויש אומרים שבאיסור עשה עובר בכל אופן¹³.

יש מי שאומר שכל מלאכה שהיא כדרכה, למרות שיש אמצעי ביניים בין מעשיו והפעולה, אם המלאכה מתחילה על ידי האדם אסורה מדין תורה¹⁴.

ו. שניים שעשו פעולה כאחד

יש אומרים ששניים שעשו פעולה בשביעית כשכל אחד יכול לעשותה בעצמו, עברו על

עמ' נז) שמחלק בין נכרי העובד שאז בעל הקרקע אינו עובר, לבין ישראל אחר העובד – שעובר בעל הקרקע על שביטת קרקעו.

10. הרש"ז אויערבך (מענין ארץ סי' י' אות י', מנחת שלמה סי' נא אות ג), שו"ת משנת יוסף (ח"א סי' מא, מב). ועיי' לקמן פ"ח ה"ו (אות ז).

11. העמק דבר (ויקרא כה ד), תורת הארץ (פ"ו אות א', טריז), "הלכות שביעית" (סי' א אות א וסוף סי' ד). אולם בשבת הארץ (קונטרס אחרון סי' א אות א), וכן: ציון הקודש (ח"א סי' טז), תורת הארץ (פ"ו אות כרכט) – דחו סברה זו. ועיי' לקמן פ"ד הל' (אות ג), פ"ח ה"ח (אות: א, ז, ח, ט).

12. גרמא הותרה בשבת מהלימוד בגמי' (שבת קכ ע"א) "לא תעשה כל מלאכה" – עשייה אסורה, גרמא הותרה. וכן גם בשביעית האיסור הוא בעשייה אבל גרמא מותרת. וכל מקום שאין השתתפות מעשית במלאכה עצמה אלא היא נעשית מאליה הרי שהיא מותרת. ערוך השלחן (סי' יט סעי' ו) התיר גרמא כאשר אין פעולה זו באילן ובקרקע, שאלו הן עבודות האילן ממש, אלא רק בצורה עקיפה. וכן נטה לומר בהר צבי (ח"ב סי' לב"ל) שפעולות גרמא מותרות בשביעית. בפסקים וכתבים (הרי"א הרצוג, ח"ג סי' מז אות ד) הקל בגרמא בשביעית.

לחילוק בין מעשה אדם ומעשה בהמה אפשר להביא ראיה מדברי הרמב"ם (פ"ב ה"ז) שהתיר לדייר – לזבל שדהו על ידי בהמתו בשביעית, ומאידך (פ"א ה"א) אסר זיבול בידים. משמע שבזיבול על ידי בהמה כיון שהוא גרמא הקל. עיי' לקמן פ"ב ה"ד (אות ה), ועיי' פ"ג מ"ד, תוה"ט (ד"ה נמצא), ומשנה ראשונה (ד"ה עושה). בפאת השלחן (סי' כ ביש"ר ס"ק לז) הביא חילוק זה בין עשה בעצמו או על ידי בהמתו. ועיי' חזו"א (סי' יט ס"ק טז) שהביא לאסור זיבול על ידי בהמתו, אולם אין לפנינו גירסא כזו ברמב"ם (פ"א ה"ג) כפי שכתב החזו"א. ועיי' לקמן ה"ב (אות ב והע' 13-11).

13. הרב"ע ערויאל (התורה והמדינה ח"ד עמ' קמא) אוסר. כרם ציון (פ"א גאון צבי ס"ק ב), ושו"ת משנת רבי גרשון (סי' עו אות ה), הסתפקו לענין העשה שמה הוא חל בכל אופן. והחזו"א (סי' כה ס"ק לח) כתב שכל מלאכה הנעשית כדרכה הרי היא אסורה, וכל מלאכה הנעשית כתוצאה מפעולת האדם ומכונתו לכן, הרי היא אסורה.

14. חזו"א (סי' כה ס"ק לח, סי' כז ס"ק א).